

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA ALS OG SUNDEVED

XIX. HEFTE

GAMLE MINDER FRA HAVNBJERG SOGN

AF

J. RABEN

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR ALS OG SUNDEVED
TRYKT I DYBBØL-POSTENS BOGTRYKKERI
SØNDERBORG 1943

FRA ALS OG SUNDEVED

XIX. HEFTE

GAMLE MINDER FRA HAVNBJERG SOGN

AF

J. RABEN

Indhold

Oldtidsminder i Havnbjerg Sogn	5
Tre gamle Gaarde	28
Omkring Kirken	33
Skik og Brug	49
Sagn, Varsler og Overtro	64
Krybskytterhistorier fra Havnbjerg Sogn	90

Oldtidsminder i Havnbjerg Sogn

Stenalderbopladsen i Bundsø.

Bundsø danner den inderste brede Vig af den ca. 5 km lange Fjord, der fra Dyvig, forbi Mels og Broballe strækker sig helt ind til Brandsbøl By. Fjordens Overflade er nu dyrket Mark, mest Eng, den ligger i Midten 2—3 Meter under Havet, men hæver sig jævnt mod Øst.

I Bundsøens østlige Del ligger en lavere Holm, »Flintholm«, hvis højeste Sted kun ligger 20—25 cm over Havfladen. Den ses dog tydeligt over de omkringliggende lavere Enge.

Der findes i Bundsø Ferskvandsaflejringer og Rester af tidligere Landoverflade, dette viser, at Søen før har ligget højere end nu, og den har da ogsaa, ligesom hele den østlige Del af Østersøen i Postglaciertiden været underkastet en Landsænkning. Det var under den saakaldte Litorinasænkning, at Havet brød ind i Østersøen, som rummede en Ferskvandssø.

Indtil omkring 1860 laa Søen som Vandflade. Vejdæmningen ved Broballe havde dog længe afskaaret den fra Melssø, saa den havde Præget af en Indsø. Den blev tørlagt, en Afvandingskanal blev gravet rundt om den og Vandet pumpet ud, saa at den gamle Fjord snart blev til frugtbar Enge. Den inderste østlige Del er dog af ringe Frugtbarhed, da Bunden for det meste bestaar af Grus. Denne Del blev omdannet til Karpedam, idet en Dæmning blev lagt tværs over i Retning Syd—Nord. Dæmningen blev lagt over Flintholm og ved Udgravningen af de

Damme, der laa Øst for Dæmningen, og hvis udgravede Materiel danner den, stødte man paa rige Kulturlag fra den yngre Stenalder.

Under et tyndt Lag Græstørv ligger et Sandlag, der nedadtil gaar over i Grus, derunder sandet Brakvandsgytje med talrige Cardium Skaller. Derefter følger den gamle Overflade med Kulturlaget og Oldsager.

Der er fundet Flintredskaber, Karskaar, Redskaber af Hjortetak og Dyreben i store Mængder. Over hele Flintholmen findes Flintafslag og Kulturrester, dog er Kulturlaget stærkest paa Holmens østlige Skraaning. Her er Kieler Museets, Apoteker Mikkelsens og Nationalmuseets vigtigste Gravninger foretaget. *)

Kieler Museet undersøgte 1903—04 et Areal paa 250 m². Denne Gravning gav et meget betydeligt Materiale af Oldsager, nu i Kiel. 1924 foretog Nationalmuseet en Prøvegravning. Forpagter Bjørnsbæk, Broballe, foretog 1927 nogle Gravninger lidt nord for Flintholm, hvor han fandt udstrakte Kulturlag og tilvejebragte en rét omfattende Samling af Oldsager, som han forærede til Museet paa Sønderbrog Slot. Derefter har Apoteker Mikkelsen, Odense, gravet flere Gange og 1933 og 1935 blev der gravet under Dr. Therkel Mathiassens Ledelse.

Fundene i Bundsø hører til de største og rigeste yngre Stenalder-Bopladsfund, der kendes fra Danmark. Om den Del af Fundet, der allerede i 1905 blev udgravet af Kielermuseet, skriver C. Rothmann: Et saa rigt og tildels nyt Skaarmateriale kender vi ikke fra nogen anden Stenalder-Boplads herhjemme.

---

*) S. Dr. Therkel Mathiassens udmærkede Afhandling i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie« 1939.

Den Del af Fundet, der opbevares i Nationalmuseet omfatter næsten 4000 Flintredskaber foruden ca. 32.000 Spaaner og Affaldsstykker af Flint, 103 Genstande af Ben og Hjortetak, ca. 5700 Lerkarskaar, deraf mange ornamenterede og et større Antal Sager af Træ.

Samlingen fra Bundsø i Sønderborg Museum er ret omfattende. Før Forpagter Bjørnsbæk forærede Museet sin Samling fra den nordlige Plads i Søn, fandtes allerede en Mængde Oldsager fra Bopladsen. Lærer Chr. Hansen, Sønderborg, der stammer fra Brandsbøl, havde for en lang Aarrække siden givet Museet en betydelig Samling, der dog nærmest bestod af Overfladefund, hovedsagelig fra Flintholmen, ogsaa fra Jord- og Grøftningsarbejder. Disse Fund kan dog ikke bringes i Samhørighed med de sikre Fund fra Kulturlagene. En Del Genstande har Forfatteren selv samlet paa Flintholm og andre Steder i Søn.

Sikre og værdifulde er Fundene fra Bjørnsbæks Gravning, som Forfatteren selv har taget Del i et Par Gange.

Af Flintøkserne er de fleste tyknakkede slebne Retøksler, der er karakteristiske for Magalitikulturen. Kun én lille tyndnakket findes i Bjørnsbæks Fund. Enkelte Brudstykker er benyttet som Slagsten.

Der er Brudstykker af Mejsler, Mængder af Bor, Skive- og Spaanskrabere, Flækkeskrabere o. s. v., en Hjortetakmejsel, to Benmejsler, 1 Hjortetakkølle, Skafter til Dolk eller Bor af Hjortetak, Trykstocke, Benodde, ornamenterede Karskaar, Knusesten m. m.

Af de mange Skaar, som Museets paa Sønderborg Slot har fra Bopladsen, har det ikke været muligt at samle hele Kar. Kun i to Tilfælde har man kunnet samle Skaar saaledes, at

Karrets Form og Størrelse kan bestemmes. Det ene Kar er en slet og ret Krukke uden Pynt, det andet derimod har smukke Dekorationer. (Fig. 1). Det er 18 cm højt, ved Mundingen 13 cm bredt, ejendommelige er Korsene paa Overdelen, der antagelig har kultisk Betydning. —

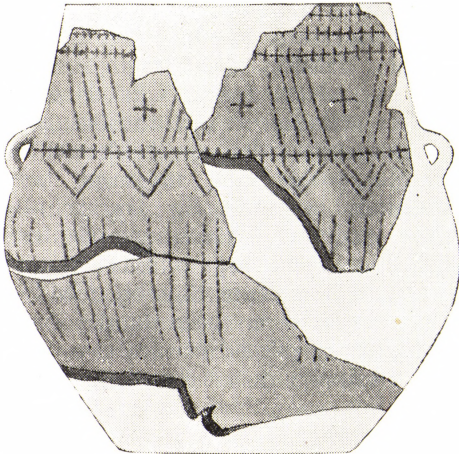

Fig. 1. Kar fra Bundsø.

Alle disse Oldsager giver os et Indblik i Folkets Kultur paa en alsisk Boplads i Jættetestuetiden.

Andre Fund fortæller om denne Befolknings Agerbrug og Dyreavl. Paa Flintholmen er fundet forkullede Korn og Plantedele af Enkorn og Tokorn sammen med Hvede og Byg. Af Husdyr findes Mængder af Knogler: Ko, Svin, gedehornet Faar og Ged. Hunden har ligeledes levet sammen med Befolkningen, hvad de mange Hundekranier bevidner.

Vildtet har ogsaa tjent Bundsøbefolkningen til Føde og Beklædning. Der har været Vild-

svin, Kronhjorte, Elsdyr, Raadyr, af Smaavildt Odder, Ilder og Skovmaar. Der er fundet Ben af Krikand, Pibeand, Graaand, Sølvmaage og andre Fugle.

Omkring 4000 Aar har denne Boplads ligget skjult under Eng og Vand, indtil et Tilfælde bragte den for Dagens Lys.

Gravhøjene omkring Bundsø.

I Havnbjerg Sogn kendes ca. 180 jordfaste Oldtidsminder, der ligger spredt over hele Sognet. Tættest ligger de ved Brandsbøl og omkring den østlige Del af Bundsø.

I umiddelbar Nærhed af Søen har ligget en Mængde Grave, blandt disse mindst 35 af Megalittidens store Stengrave. De fleste er dog overpløjet og tildels stærkt udjævnet, man kender dem paa den ildskørnede Flint, der ligger paa Højtømterne, efter at Dyssekamrene er taget bort.

Ved Brandsbøl Skov og i selve Skoven ligger en Del smukt bevarede Grave, der paa Forfatterens Foranledning blev fredlyst i 1933 ved Sønderborg Amts Fredningsnævn. Disse Grave er beskrevet i J. Raben »Oldtidsminder paa Als« i Serien »Fra Als og Sundeved« Hefte XIV.

Der er næppe Tvivl om, at disse Grave staar i Sammenhæng med Bopladsen i Bundsø, og at Eggen omkring Søen og ved Brandsbøl Skov har været Bundsø-Folkets Gravplads.

Da Bundsø-Bopladsen er fra Jættestuetiden maatte man vente at finde Jættestuer paa Gravpladsen. Af rigtige Jættestuer er der ingen. Den ene store Grav i en af Langdysserne er ganske vist bygget i Jættestueform, men den ligger i en lav Høj, og Kamrets to Dæksten har ligget synlige. Højfyldet dækker kun op over Kamrets Bæresten, medens de »rigtige« Jættestuer i Reg-

len ligger fuldstændig skjult under store Jordhøje. Antagelig har denne Grav oprindeligt været et almindeligt Dyssekammer, der i Jættestuetiden er bleven udvidet, for at blive benyttet til flere Bisættelser. Efter Datidens Skik har man tilføjet den stensatte Gang, der fra den vestlige Højfod fører ind til Kamrets Indgang.

Der er desuden tre Kamre paa denne Gravplads, to i Brandsbøl Skov og et øst for Skoven, der maa være blevet udvidet i en senere Tid, i Jættestuetiden (Se J. Raben: »Dyssestuer paa Als« i Sønderj. Maanedsskrift, 1. Sept. 1940).

»Maskehøj«.

»Maskehøj« er en nu sløjfet Langdysse lige Øst for Brandsbøl Skov, tilhørende Gaardejer Mads Schmidt i Brandsbøl. Den ligger nu som overpløjet Højtomt.

Dr. Friis Johansen skriver 1920—21 i Sognebeskrivelsen for Havnbjerg:

»Nu en lang, overpløjet Langdysse med Retning Øst—Vest. Kun den yderste Østende er bevaret i Markens østre Hegn og afsluttes paa Nabomarken med tre høje opretstaaende Endesten. Dyssens Længde synes at have været 35—40 Meter. I Højningen skal 20—30 Meter Vest for Hegnet være fundet en Gravkiste, som er undersøgt af Kielermuseet. Der fandtes ingenting. (Nat. Mus. Havnbjerg Nr. 34).«

Højen har haft to Kamre. De blev udgravet kort efter 1858 af Herredsfogden paa Nordborg og Pastor Ahlmann i Svenstrup. Man fandt flere Kiler, en Stridsøkse, en Sav og en Kniv af Flint. Fundet solgtes til en Mand i Flensborg. (Havnbjerg Sognekronik).

Dækstenen over det vestlige Kammer, der en Tid lang laa ved Siden af Graven, blev 1881 slæbt op paa Havnbjerg Kirkegaard, hvor den

blev rejst som Mindesten over den danske Soldatergrav. Stenene fra det østlige Kammer blev fjernet af Ejeren omkring 1885, medens det vestlige blev liggende indtil 1910. Højen var dengang allerede overpløjet og Vestkamret var i Aarenes Løb atter blevet jordfyldt.

I 1910 vilde daværende Ejer, Jacob Schmidt, have Højen helt udjævnet og Kamret fjernet. Han meddelte dette til Museet i Kiel. I September samme Aar foretog Kieler-museet en Undersøgelse ved C. Rothmann, aabenbart har Kieler-museet ikke vidst, at Kamret allerede var tømt.

C. Rothmann beretter: Jorden i Bunden af Kamret blev rensed ud, den var gennemrodet til Bunds. Flintlaget og Bundlægningen var forstyrret. De lige høje Bæresten staar med den flade Side indad og tæt sammen paa nær to Aabninger, er der udfyldt med mindre Sten. Kamrets Dybde er ca. 90 cm under Dækstenenes Overflade.«

C. Rothmann fandt ingen Oldsager.

Ved Udjævningen af Højen 1910 blev en Del Randsten gravet op, 9 ved Højens Nordside og 4 langs Sydsiden. Dyssens Bredde indenfor Randstenene har været 8 Meter. Hele Længden har været 37 Meter. De tre Endesten i det østre Hegn var 1,5—1,75 Meter høje. (Fig. 2).

Vestkamret bestod af 6 lige høje Sten, to i

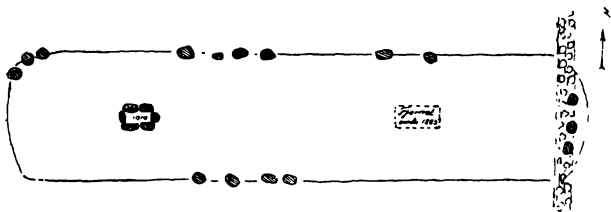

Fig. 2. Langdysse «Maskehøj».

hver Langside og en for hver Ende. Gravrummet var 1,85 Meter langt og 0,7 Meter bredt. Endestenene var 30—40 cm skudt ind mellem Sidestenene, en ældre Gravform, der kendes fra flere Steder paa Als. (Sml. J. Råben: »Dyssetidens ældste Gravform« i »Sdrj. Maanedsskrift«, Sept. 1940).

* *

I Foraaret 1933 stødte Gaardejer Lauritz Jepsen ved Foraarsarbejdet paa sin Mark mellem Brandsbøl og Brandsbøl Skov paa en Grav. I en overpløjet Højtomt (Kortblad Nordborg Nr. 12) fandtes et Dyssekammer, uden Dæksten. I en Dybde af ca. 0,7 Meter fandt Ejeren 3 Flintøkser og en Flintdolke. Dolken lagde han paa en Mælkebænk ved Gaarden, og da han senere vilde tage den, var den forsvunden. Den maa være bleven stjaalet. De tre Flintøkser forærede han til Museet paa Sønderborg Slot (K. Nr. 2522—24). Kamrets Sten blev kløvet og taget op.

Syd for Brandsbøl, paa Gaardejer Nis Nissens Mark i Nærheden af Stranden, laa en flad Høj, over hvilken der førte et Hegn (Kortblad Nordborg Nr. 103). Paa den østlige Side af Diget ragede en større Sten frem.

Ejeren Broder, Mathias Nissen, Brandsbøl, kløvede Sten paa Markerne. Han kløvede ogsaa denne Sten og en anden Sten, der laa i en ret Vinkel til denne. Derved gik det først op for ham, at det maatte være en Grav. Som Dæksten tjente nogle flade Sten. Math. Nissen gav sig til at undersøge Kamret og fandt 4 slebne Økser, en Mejsel og 4 Flækker af Flint. I Kamrets Sydøsthjørne laa et mindre Lerkar og nogle Stykker Rav, disse Ting smuldrede fuldstændig hen. Der var ogsaa Rester af Liget, Underkæben med Tænderne var bevaret. Mathias Nissen

overlod Flintsagerne (K. Nr. 2999) til Museet paa Sønderborg Slot.

Sten med skaalformede Fordybninger.

Af disse mærkelige Oldtidsmindesmærker kendes tre i Nærheden af Bundsø. Skaaltegnet, Symbolet paa Sol og Frugtbarhed, har vel ogsaa haft sin Betydning for Bundsøfolkets Avl og Afgrøde.

De tre Sten staar ikke paa deres oprindelige Plads, hvor de blev fundne, men man kan nok gaa ud fra, at de har ligget i Nærheden, enten ved Søen eller Gravpladserne.

Ved Indkørslen til Mads Schmidts Gaard, ud mod Landevejen staar en stor og meget smuk Sten med ca. 90 indgnedne Skaaltegn. Skaalene er spredt over en Flade paa ca. $1,40 \times 0,80$ Meter. Den var indtil 1938 anbragt i et Stendige om Gaardens tidligere Dam. Nu har Mads Schmidt givet den en værdigere Plads ved at stille den op i Stendiget ved Gaardens Indkørsel.

Ved den gamle Landevej, lidt Øst for Gaarden, var et gammelt Stendige, i dette sad en Sten med tre Skaaltegn. Ved Anlægget af den nye Landevej 1934 blev Hegnet og Diget ryddet, og Stenen forsvandt. Den er nok blevet forvandlet til Vejskærver sammen med de andre Sten.

Ved Brandsbøl Strand var rejst en Række større Sten for at dæmme op mod Havet. De blev slaaet til Skærver i 1933. Blandt disse var en Sten, ca. 1,35 Meter høj og ca. 1,30 Meter bred, hvis ene Side var dækket med 104 skaalformede Fordybninger. Et Par enkelte Skaale var 6—8 cm i Tværmaal og indtil 2,5 cm dybe.

Disse Sten har maaske en Gang været Helligdomme paa Bundsøfolkets Kulturpladser.

(Om Sten med Skaaltegn s. J. Raben »Oldtidsminder paa Als« i Serien »Fra Als og Sundved« Hefte XIV).

En Langdysse i Havnbjerg Skov.

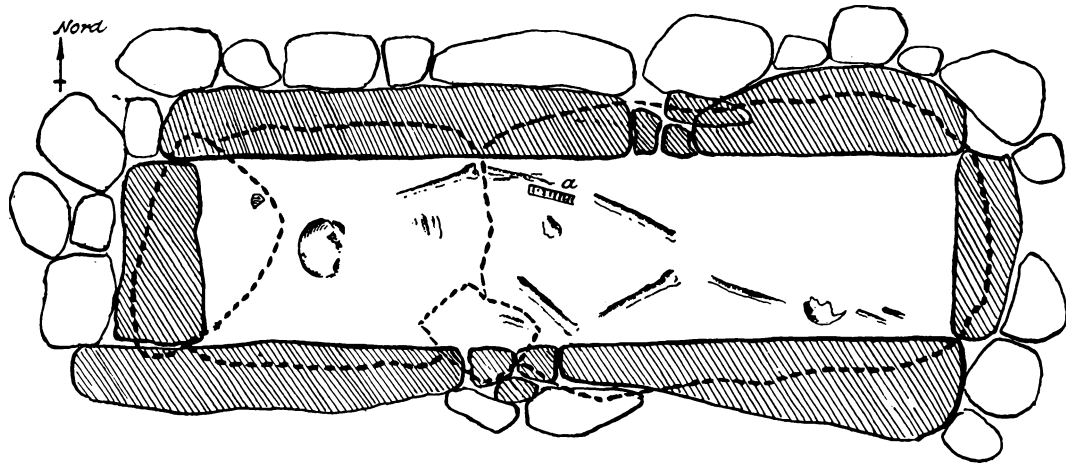
I Havnbjerg Skov ligger en Langdysse, tilhørende Gaardejer P. Nissen i Havnbjerg. Dens Længderetning er Øst—Vest, ca. 35 Meter lang, ca. 11 Meter bred (8 Meter mellem Randstenene). Højde ca. 1,5 Meter. Ved den østlige Ende er en Del afgravet. Omkring denne Ende ses enkelte større Sten. En Del Randsten ved Højens Langsider er skjult af Skovmulden.

Omtrent midt paa Højen laa en Stenpakning og her foretog Museet paa Sønderborg Slot en Undersøgelse den 1. Maj 1926. Der blev afdækket et smukt Dyssekammer. Det er indvendigt 2 Meter langt og 0,5 Meter bredt og af ualmindelig regelmæssig Form. Langsiderne bestaar af hver to Sten og en Sten for hver Ende. Den vestlige Endesten er skudt ind mellem Sidestene. Kamret viser den ældre Form, der her kendes fra flere Langdysser, smalle dybe Kamre, med indskudte Endesten.¹⁾

Kamret var overdækket med tre, kun 5—10 cm tykke Sandstensplader, det har ligget fuldstændig skjult i Højen. I en Dybde af 0,7 m var Bunden smukt brolagt med tynde Sandstensstykker, der laa i et 2—3 cm tykt Lag af rødt Ler. Paa dette Stenlag laa Ligresterne.

25 cm fra den vestlige Endesten fandtes Kraniet af den bisatte. Arm- og Benknoglerne laa tydeligt kendelige, men de var saa optærede, at de ikke kunde tages op. Ved venstre Haandled laa et ornamenteret Benredskab. Fig 4.

1) Sml. Sønderj. Maanedsskr. Sept. 1940.

Graven i Havnbjerg Skov
Benpladen (a) ligger paa Plads ved Ligets venstre Haandle.

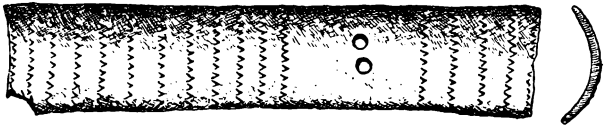

Fig. 4. Benpladen.

30 cm fra Østenden og tæt ind mod Sydvæggen laa Rester af en lille Hovedskal og andre smaa Benrester, sandsynligvis af et Barn. Desuden fandtes et lille Karskaar uden Ornamentering i Kamrets Nordvesthjørne.

Det fundne Benstykke (Sø. Mus. K. Nr. 1547) er en 14 cm lang, 3 cm bred og 2 mm tyk buet Plade, pyntet med 17 Rækker, paa tværs løbende Zigzag-Linier. 4.5 cm fra den ene Ende er der to Gennemboringer til en Snor. Midt paa Stykket ses en stærkere Slidflade.

Man har hidtil været i Tvivl om, hvad disse ret sjældne Benredskaber har været brugt til.

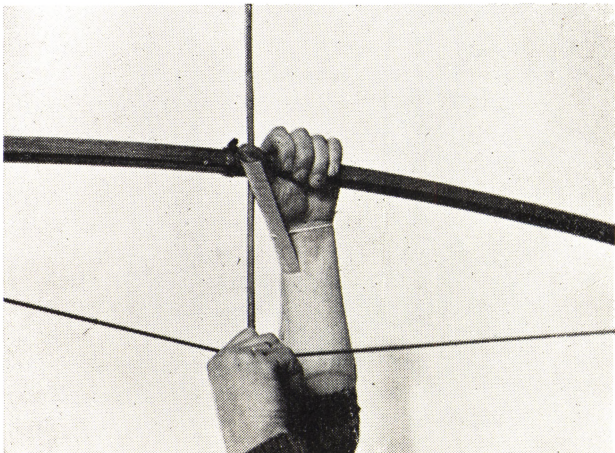

Fig. 5. Bueskydning med Benplade.

De kan kun være Plader til Beskyttelse af Haanden, særligt Tommelfingeren, mod Pile-skaftets Gnidning mod Fingerhuden og mod Anslaget af Buestrængen ved Bueskydning. (Fig. 5).

Naar en Snor trækkes gennem de to Huller og bindes fast om venstre Haandlede, saa Pladens Hulside dækker Tommelfingeren, er det en god Beskyttelse. Slidet paa Benpladens midterste Overflade maa bekræfte denne Teori og den Iagttagelse ved Gravens Undersøgelse, at Pladen netop fandtes ved Ligets venstre Haandlede, og at den laa med den korte Ende fra Hullerne vendt opad (mod Hovedenden) taler ogsaa derfor.

4 m Vest for Graven fandtes en 3,00 m lang og 1,7 m bred Stenpakning, der mest bestod af dobbelthaandstore Sten. Der fandtes i den kun Rester af et fuldstændig hensmuldret Lerkar, hvis Form og Størrelse ikke lod sig bestemme. Aabenbart drejer det sig om en sekundær Begravelse.

I Efteraaret 1926 lod Gaardejer P. Nissen Langdyssen fredlyse under Nationalmuseet. Et Fredningsmærke er sat paa Højen.

En Tvillings-Langdysse ved Lunden.

I »Zeitschrift der Gesellsch. für Schlesw.-Holst.-Lauenb. Geschichte«, Bind III, 1873, beretter Johanna Mestorf:

»I Hamburger Altertümersammlung findes en Del Flintøkser, Mejsler, Dolke, Spydspidser etc., der stammer fra Grave paa Als, og som er købt med Herredsfoged von Harbous Samling. For at faa nærmere Oplysninger om Fundene henvendte Professor Chr. Petersen sig til Pastor Ahlmann i Svenstrup. I et Brev fra Pastor Ahlmann, dateret 27. Juli 1858, fandt jeg følgende Beskrivelse af en mærkelig Langdysse, som følger:

Paa Landmand Jens Jørgensens Mark i Lunden, tæt ved Svenstrup Sognegrænse, ligger en Højning med et Omfang af 300 Skridt. I dette Aarhundredes første Aartier var denne Høj med Omgivelser bevokset med Skov, hvad ogsaa Navnet »Lunden« angiver. Paa denne naturlige Højning laa før to Gravhøje, en lille cirkelrund og en større langstrakt Høj, der maalte ca. 150 Skridt i Omfang. Om den indvendige Konstruktion og Indholdet af den tidligere afgravede lille Høj vides intet. Om den store Høj (Langdyssen) meddeler Referenten:

Over denne Høj, hvis Længderetning er Sydøst—Nordvest, fører en to Skridt bred og en 28 Skridt lang Stenavenue, som er dannet af to paralleltløbende Rækker af høje Sten og deler Højen i to Halvdele. Flere af disse Sten er taget bort, men man fandt ikke andet under dem end en Brolægning af Sten. (Fig. 6). Den mystiske Gang synes, naar man stamper paa Jorden, at være hul. Paa hver Side af Stenavenuen ligger,

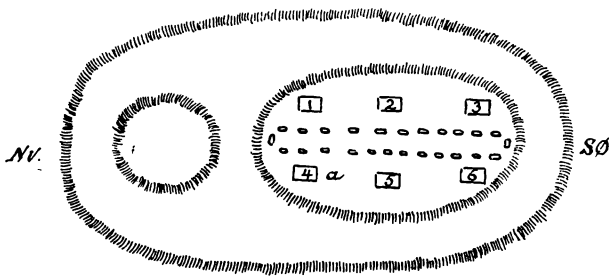

Fig. 6. Tvillingdyssen paa Stenkistager.

(Pastor Ahlmanns Tegning)

med en Afstand af tre Skridt, tre Stenkamre, bygget af store Sten og hvert med en Dæksten som Lukke. I Aaret 1858 var to af Kamrene (Nr. 4 og 5) fuldstændige, medens Nr. 3 kun til-

dels var bevaret. De var af forskellig Størrelse, af Dækstenen over Nr. 5 fik Ejeren 11 Læs Sten.

Efter hans Udsagn lod Dækstenene sig let kløve, Bærestenene derimod var vanskeligere at slaa. Han havde ved Udgravningen af Stenene lagt Mærke til Kul i Jorden, og han fandt en Mængde Lerkar og Stenredskaber, som dog tildels blev ødelagt, dels kom i andres Hænder. I den Harbou'ske Samling og derfra til Hamburg, kom 1 sleben Flintøkse, 4 større og to mindre Bredmejsler, 1 Smalmejsel, 2 Spydspidser, 1 Dolk og to Flækker; alt af Flint.

Den ene af de endnu ikke undersøgte Grave (Nr. 4) blev afdækket af Referenten (Pastor Ahlmann). Det var et 6 Fod langt, tre Fod bredt Kammer, bestaaende af 4—5 Fod høje Sten, tre i hver Langside og en for hver Ende. Aabningen mellem Stenene var tættet med mindre Sten. Efter at en Mængde Jord og tildels store Sten var taget ud af Graven, stødte man paa et Lag af smaa hvide Sten, som ikke forekommer her paa Eggen.¹⁾ Under det med Kul blandede Stenlag fandtes en Brolægning og under den rødt Sand og derefter Ler. Af Menneskeben fandtes intet og der var overhovedet ikke Spor af en Begravelse. Hele Udbyttet af Oldsager bestod af en Flintdolk og en sleben Økse, der laa paa Stenlægningen i Kamrets Nordøsthjørne.

Nær dette Kammer (a.) fandt Ejeren senere ca. 2—3 Fod i Jorden et Antal af smaa Skaale af tyndt Bronzeblik, »Kobber Kaffekummer«, som han kaldte dem, »de var sat i hverandre«, men ved Udgravningen gik de næsten alle itu. Tre af dem forærede han Pastor Ahlmann, som sendte den ene til »Hamburger Sammlung«, et Frag-

1) Dermed menes aabenbart Laget af brændt Flint, der oftest danner Bundlaget i Dyssekamre.

ment, som dog var tilstrækkeligt til Sammenligning. De samme findes i Lindenschmit »Altertümer unserer heidnischen Vorzeit«, Bd. II, Heft 3, Tavle 5, Fig. 2 og 3. Ogsaa Ornamentikken stemmer overens, dog synes Skaalen fra Lunden at være lidt mindre.

Om Stenkisterne og Stenrækkerne oprindeligt helt eller kun delvis har været dækket med Jord, fremgaar ikke af Pastor Ahlmanns Beretning, og han har maaske heller ikke vidst det.

J. Mestorf.«

★

Den her omtalte Gravplads laa paa Gaardejer Peter Bladts Mark, Øst for Lunden, i umiddelbar Nærhed af den gamle Jernbanelinie. Gravene ligger nu som overpløjede Højtømter. Markens gamle Navn er »Stenkistager«.

Pastor Ahlmanns Grundplan (Fig. 6) er misvisende. »Den mystiske Gang«, som han kalder den ca. 28 Skridt lange »Stenavenue«, der skiller Højen paa langs i to Dele, er uden Tvivl de paralleltløbende Randsten af to Side om Side lig-

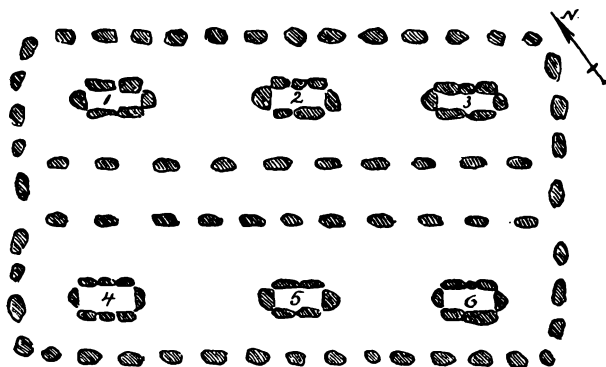

Fig. 7. Tvillingdyssen paa Stenkistager.

(Rekonstruktion af Forfatteren).

gende Langdysser. Det har været en Tvilling-Langdysser, lignende som i Oleskobbel og det for nogle Aar siden ødelagte Anlæg ved Asserballe. Stenrækkerne paa Langsiderne mod Syd og Nord har allerede været borte i Pastor Ahlmanns Tid (1836—1870), og han har ikke haft Kendskab til dens oprindelig Form.

Fig. 7 viser et Rekonstruktionsforsøg. Efter Pastor Ahlmanns Angivelse og Størrelsen i Skridt og Fod har den været 30—32 m lang og 18—19 m bred. Disse Maal svarer ogsaa til den endnu synlige Tomt.

Man maa kun beklage, at det stolte Oldtidsmindesmærke er forsvundet. En saadan Tvillingdysser med 6 Kamre har, saa vidt jeg ved, ikke nogen Genganger.

Et Offerfund i Lunden Mose.

I Sommeren 1942 fandt man ved Tørvegravningen i Gaardforpagter P. Diederichsens Mose Øst for Lunden et Lerkar. Det stod i en ca. 2 Meter dyb Nedskæring, der lignende en Brønd, hvis Diameter foroven var ca. 1,60 Meter. Karret var knust, da det fandtes. Ved Skaarene fandtes tre Knogler. Forpagter Diederichsen overlod Fundet til Museet paa Sønderborg Slot.

Karret er ikke fuldstændigt, man har ikke faaet alle Skaar samlet op. Det er 0,35 Meter højt, Bundfladen har et Tværmaal af 0,18 Meter, paa en 5 cm høj Hals ligger en stærkt tilbagefældende Rand. (Fig. 8). Karret har haft to Ører, den ene Side mangler. Under Halsen er det ornamenteret med en Punktrække.

Om Fundet beretter Forpagter Diederichsen videre: Da man var omtrent i Dybden, hvor Karret laa, skred Jorden ud, saa den glatte Væg af den tidligere Nedskæring stod ren og skarpt tegnet. Den Jord fra Udfyldningen var nøje af sam-

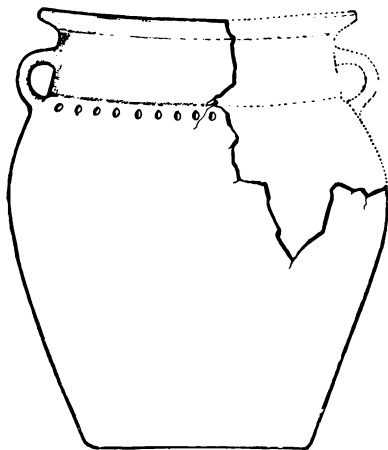

Fig. 8. Offerkarret paa Lunden Mose.

me Beskaffenhed som den omgivende Mosebund, saa der ikke kan være Tale om, at Nedskæringen først har staaet som Brønd, i hvilket Karret kunde tænkes at være tabt, og at den senere er bleven fyldt til igen. — Hullet maa være blevet gravet, Karret med Benene sat ned og Tilfyldningen er sket med det samme.

Det kan her altsaa kun dreje sig om en kultisk Handling, et Offer, og Karret maa betragtes som en »Mosepotte«, om hvilke Professor Dr. Brøndsted skriver i sit store Værk »Danmarks Oldtid« III S. 83:

»Der gives en Fundklasse, som kun med Tvivl tør sættes i Forbindelse med den tidlige Jernalders Klimaskifte. Det er de saakaldte »Mosepotter«. Grave, simple Lerkrukker uden Ornamentpynt, med eller uden Ører, fremkommer ofte i Moser rundt om i Landet under Tørveskæring. Undertiden indeholder de Dyreknogler. De har

ingen Forbindelse med Grave. Snarest falder disse Fund ind under Begrebet Offer; de synes at repræsentere Madofre, nedsat i Søer eller Moser. Man kunde formode Afværgelsesofre til Regnguden, men før der foreligger mere indgaaende Iagttagelser over denne særlige Slags Fund, er det raadeligst ikke at gøre dem til Genstand for vidtgaaende kulturhistoriske Slutninger.«

De tre Knogler, der fandtes sammen med Karret, har vakt stor Interesse. Museet paa Sønderborg Slot var i Tvivl om, om det kunde være Menneskeben eller ej og sendte derfor Knoglerne til Danmarks Geologiske Undersøgelse. Dr. Nordmann svarede:

»Hvad angaar de Knogler, De sendte mig forleden, saa er det noget højst interessant, De har faaet fat paa. Først troede vi, at den lange Knogle fra Krukken var en Lemmeknogle af en Bjørn, men et nærmere Eftersyn viste, at det var et deformeret Laarben af et Menneske. Ogsaa de to andre Knogler var af et Menneske, nemlig Skinne- og Lægben, men, — om ikke just vanskabte — saa meget stærkt deformerede, sabelformet krummede med en skarp Kant fortil. Dr. Degerbøl vil nu udtale sig nærmere om dem —.«

Knoglerne blev givet videre til Dr. Fischer Møller, der erklærede, at Misdannelsen skyldtes et Tilfælde af Rachitis (engelsk Syge).

Hvad betyder nu dette mærkelige Fund? Er det et Menneskeoffer? De deformerede Knogler tyder paa, at dette Menneske i sin Levetid har været en Stakkel. Er det død en naturlig Død, har man givet Guderne de vanskabte Ben tilbage ved at sænke dem ned i Mosen, for at forhindre, at en saadan Misskabning skulde gentage sig, et Afværgeoffer, som Professor Brøndsted kalder det?

Der er oftere fundet Mosepotter her paa Eggen. — I Fjor fik Museet en saadan Potte indleveret, den var fundet ved Tørvegravning i Skodsbøl Mose. Den er heller ikke fuldstændig, men den indeholdt, saa vidt vi har kunnet erfare, intet. — For en Del Aar siden fandtes en Mosepote ved Grøftningsarbejde i Ulkebøldam. I den har der været Dyreknogler. — Her kan altsaa ogsaa kun være Tale om et Offer.

»Høj«-Navne.

Der er et Utal af Sted- og Marknavne, der ender med »—høj«. Da der paa mange af de Marker paa Als og Sundeved, der bærer »—høj«-Navn, findes Gravhøje eller Rester af Oldtidsgrave, kommer man uvilkaarligt ind paa Spørgsmaalet, om det er disse Oldtidshøje, der har givet Stedet eller Marken Navn, og ikke naturlige Høje eller Bakker i Landskabet.

Museet paa Sønderborg Slot har i den senere Tid taget Spørgsmaalet op og begyndt at samle »—høj«-Navne paa Als og Sundeved. Optegnelsen er foretaget efter de gamle Jordbøger, »Mutterrollen«, »Sønderjydske Stednavne« og efter Oplysninger, indhentet fra Landbefolkningen.

Hidtil er i Museets Lister opført 800 af disse Navne. Men det vanskelige er at faa dem lokaliseret, det vil tage Tid. Mange Ejere kender ikke mere de gamle Marknavne, bekvemmere Betegnelser som Overstykke, Midtstykke, Nederstykke, Østermark eller Vestermark o. s. v. er traadt i Stedet for de gamle.

Over 500 af disse »—høj«-Navne har Museet hidtil faaet lokaliseret, og det har vist sig, at i alle disse Tilfælde paa 3—4 nær, findes Gravhøjen, Tomten efter den eller Beretning om en nu forsvunden Gravhøj i Marken. Paa de faa Lokalteter, hvor vi i Dag ikke kan finde Spor

af en Høj, kan der godt have været en. En lille Høj, f. Eks. fra Bronzealderen, uden Sten, kan være sporløst forsvunden i Løbet af faa Aar. Plov og Harve udsletter de sidste Spor.

Højen behøver heller ikke at ligge i den Mark, der bærer »—høj«-Navn. Den kan godt være i Nabomarken. Navnene er næsten alle gamle, i hvert Fald fra Tiden før Udstykningen i Slutningen af 18. Aarhundrede, altsaa fra Fællesskabets Tid. De nuværende Markskel hører den nyere Tid til.

Hans Kjær skriver i »Vor Oldtids Mindesmærker« 1925, pag. 125:

»Det svarer godt til den fremtrædende Andel, som Mindesmærkerne gennemgaaende indtager i det landskabelige Billede, at de mere anselige af dem næsten altid har Navne, noget forskelligt efter de forskellige Egne, ligesom ogsaa Højens Nærhed ved eller større Afstand fra Nutidens Landsbyer spiller en Rolle. Paa Forhaand kunde man tænke sig, at der heri laa en Kilde til Oplysning af ikke ringe Værdi. Selv om mundtlig Tradition i Almindelighed, hvor det drejer sig om Begivenheder, er af ringe Sikkerhed, viser jo vore Stednavne en overordentlig Fasthed og er vitterligt overleverede væsentlig uforandret gennem mange Aarhundreder —«

En Del af disse Navne har sikkert Tilknytning til Oldtiden og fører tilbage til Højens Oprindelse, men Hovedmængden af Navnene maa siges at være fra nyere Tid, i hvert Fald fra senere Aarhundreder. Mange Navne sigter til rent tilfældige Forhold ved Højene eller deres Omgivelser, Form eller Bevoksning, Tildragelser eller Sagn, der knyttes til Stedet.

Navne som Egehøj, Laaddenhøj, Eskehøj, Ellehøj, Grønhøj o. s. v. hidrører fra Højens Bevoksning.

Langhøj, Knoldhøj, Stejlhøj nævner Højens Form. Kisthøj, Stenkammerhøj, Kammerhøj fortæller, at der har været Dyssekamre i disse Høje, som ogsaa fremgaar af Navne som Stenkistager ved Lunden, hvor der i en Tvillingdysse laa 6 Stenkamre (indtil omkr. 1858), Stenkist, Stenhus, Stendys o. s. v.

Disse Navne er naturligvis fra nyere Tid. Men Navne som Gertshøj, Tønneshøj, Svendshøj, Grimshøj o. s. v. fører sikkert ret langt tilbage, men hvorledes disse Personnavne er bleven knyttet til Højen er vanskeligt at sige, det kan være Navne paa de Mænd, der blev gravsat i Højen.

»Lyshøj« kendes mange Steder, Solhøj, Brandhøj, Brændhøj, Hellehøj, Bavnhøj m. v. kan staa i Sammenhæng med Oldtidens Kult-tjeneste, Navnene kan ogsaa hidrøre fra Sct. Hans Blus, som maaske er blevet afbrændt paa Højene. Hellehøj har maaske intet med hellig at gøre. Paa Højen kan der have ligget en »helle« (flad Sten) som Overligger over et Dyssekammer.

Til Troldhøj, Nissehøj, Dværrehøj (Dværrehøjssten), Puggehøj knyttes Sagn om Trolde og Nisser og Puger). Galgehøje (ved Egen, Fægtborg, Rumohrsgaard, Dybbøl, Nybøl) har været Rettersteder. Det har her været almindeligt, at Galgen var rejst paa en Gravhøj.

Møllehøj findes ogsaa mange Steder, paa flere af dem ved vi, at der har staaet en Stub- eller Voldmølle.

Andre Høje nævnes efter Beliggenheden: Præstehøj ved Lunden, hvor Marken sikkert engang har været Præstelund, Degnehøj (ved Lysabøld) har været Degnejord, Toftlanghøj (Lunden) en Langdysse i Gaardens Toft. Moshøj ligger ved Mosen Øst for Lunden.

Kragehøj, Høghøj, Duehøj, — det er muligt, at Fugle i længere Tid har haft Rede eller holdt til i Højens Bevoksning og derefter har Højen faaet sit Navn.

For mange Højnavnes Vedkommende er det ikke muligt at finde en Tydning. Navnenes Betydning er naturligvis af stor Vigtighed, men for Museet er i første Linie det afgørende ved dette Arbejde at naa saa vidt, at man kan gaa ud fra, at paa de Steder og Marker, hvis Navn er i Forbindelse med »—høj«, virkelig findes Oldtidsmindesmærker eller Spor efter dem.

I Havnbjerg Sogn findes hidtil 71 Marknavne med »—høj« i Museets Optegnelser. Af disse er 52 lokaliseret og alle Steder er der Gravhøje. De Høje, der endnu ikke er lokaliseret, er følgende:

Ved Lavensby: Nødhøj og Bavnhøj (skal ligge Nord for Lavensby) og »Tollidsveje Høj«.

Ved Brandsbøl: Søhøj (Søhøjsager, Sovenhøj (Søvnhøj)); desuden to Navne, der kunde hentyde paa tidligere Stenaldergrave: »Storsten« og Sortsten. Tingsterhøj skal være en Del af Brandsbøl Skov.

Ved Havnbjerg: Bovhøj, Tremarshøj (skal tilhøre Jørg. Petersen, Havnbjerg), Kockhøj (nævnes 1779). Navnet Stensmark kan maaske henvise til en nu forsvunden Stendysse.

Ved Lunden: Gioldhøje. Ved Elsmark: Lyshøj. Nogle Marker kaldes Højsager og Højhave, disse Navne kan ogsaa hidrøre fra Oldtidsgrave paa disse Marker.

— Der vil sikkert være en eller anden af Lærerne i Havnbjerg Sogn, der kender nogle af disse Navne. I saa Tilfælde beder jeg give Meddelelse til Peter Schmidt, Lavensbymark, Christian Hansen, Brandsbøl, eller til Museet paa Sønderborg Slot.

Tre gamle Gaarde

Lundgaard.

Lundgaard i Lunden, nu Math. Mathiesens Gaard, har efter Folkemunde været i adelig Eje. Sænkningen om Gaarden taler ogsaa for, at den har været omgivet af Grave.

Gaarden har tilhørt Paul Abildgaard. Han har været død omkring 1577, da hans Enke, Christine Ulfeldt i dette Aar nævnes som Ejer, da hun sælger Søgaard i Brandsbøl og en anden Gaard til Hertug Hans d. Y.

Paul Abildgaard ejede flere Godser i Jylland.

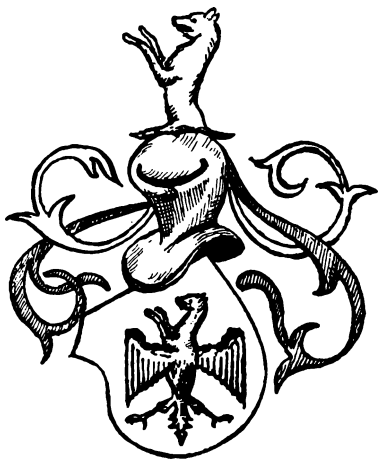
Abildgaard.

Han var en Broder til Marquard Abildgaard, der var Ejer af Tarupgaard (nu Espensens og Bondes Gaarde i Tarup) og Jørgen Abildgaard, der ligeledes havde Godser paa Als.

Paul Abildgaard førte et flættet Gærde og tre Sølvæbler i Vaabenskjoldet, paa Hjelmen to harniskklædte Arme, holdende et Sølvæble.

Søgaarden ved Brandsbøl.

Brandsbøl nævnes allerede i Kongebrevet af 31. Marts 1196, i hvilket Guldholm Klosters Ejendomme opregnes. Derefter havde Klostret to Ottinge-Land i Brandsbøl By.

Christine Ulfeld

I Aaret 1483 hørte 7 Gaarde i Brandsbøl til Nordborg Amt under Amtmand Iven Reventlow (1483—1500). De andre Gaarde var i Adelen Besiddelse. Gaarden nede ved Bundsø, »Søgaard« eller »Fjordgaarden«, som den ogsaa kal-

des, nu Mads Schmidts Gaard, skal have været en Junkergaard. Sænkningen om Gaarden skal være Rester af den tidligere Voldgrav. Denne Gaard tilhørte Christine Ulfeldt i Lunden, som 1577 solgte den sammen med en anden Gaard i Brandsbøl til Hertug Hans d. Yngre af Sønderborg.

Efter at Hertug Hans 1585 af Jørgen Blome havde købt Melsgaard med 8 tilhørende Gaarde, blev Søgaard og den anden Gaard i Brandsbøl lagt under Melsgaard.

Søgaarden blev i Folkemunde kaldt »e Boel ved e Sø«.

1517 skødede Wolf Hök til Melsgaard til Kong Christian II Brandsbøl Mølle sammen med to Gaarde i Broballe og to i Oksbøl.

*»Gunnildebol«, et gammelt Kongegods
i Lavensby.*

Et Skiftebrev mellem Valdemar Sejrs Sønner om et Gods paa Als fra 22. Oktober 1245 har følgende Indhold:

»Abel af Guds Naade Jyllands Hersker og C. (d. v. s. Kristoffer) Falsters og Laalands Herre sende alle, som se nærværende Blad, Hilsen i Herren. Vi ville kundgøre for Nulevende og ikke skjule for Efterlevende, at efter vor kære Frænders, Hr. Greve Alberts ¹⁾, salig Ihukommelse, hans Død, skiftede vi vore Godser paa Als, som vi tidligere besad i Fællig med den navnkundige Kong Erik, vor kære Broder, og derved faldt paa samme Konges Del de neden-

¹⁾ Grev Albert af Orlamünde, Kong Valdemars Søstersøn, havde, efter at have mistet Nordalbingien, faaet overladt Øen Als, der ved hans Død i Erik Plovpenning's Tid faldt tilbage og overlodes til Erik ved et Skifte mellem Brødrene.

staaende Besiddelser, som vi med Afkald paa al den Ret, vi havde i dem, overdrage og skøde samme vor kære Broder, de Danskes Konge, til evig Eje navnlig i Elstrup 90 Mark Guld, i Ulkebøl 14 Mark Guld og 16 Ørtug Guld, i Mels 6 Mark Guld, i Vibøge 4 Mark Guld og 1 Mark Sølv, i Fjelby 8 Mark Guld og 2 Mark Sølv, i Lysabild 3 Mark Guld og 6 Mark Sølv, i Litlænes og i Halmstad 4 Mark Guld, i Langesø Gunnildebol og to Ottinger og en halv for 15 Mark Guld og 6 Mark Sølv. Derfor, for at der om det fornævnte ikke i Fremtiden skal opstaa uventet nogen Strid, Klage eller uberettiget Kiv, havde vi ladet nærværende Brev mærke ved Vedhængning af vort Segl. Sket i Kolding i Nærværelse af Herrerne Olav Skænk, Andreas Grosøn, Niels Petersøn, Johannes Niklessøn, Andreas Palnsøn, Læge Gudmundssøn, Peter Jonesøn, Asmund Jepsøn, Johannes Finsøn og Esbern Litle, i Herrens Aar 1245, d. 22. Oktober.«

Denne Gengivelse findes i Danmarks Riges Historie«, 2. Bind, Side 18.

Originaldokumentet, skrevet paa Pergament, med Abels og Kristoffers Segl, vedhængte i Silkesnore, findes i Rigsarkivet. Det er skrevet paa Latin, og de alsiske Bynavne nævnes paa følgende Skrivemaade:

Elstrup = Elefstorp, Ulkebøl = Ulkebølæ. Mels = Miæles, Vibøge (Viby) = Wibøki, Fjelby = Fialbothæ, Lysabild = Liusapeld, Lavensby = Langesiv Gunnildebol. Almsted er sikkert det nævnte Halmstad; hvilken By der er ment med »Litlænes« er ukendt.

Gunnildebol ved Langesøby (Lavensby) er ligeledes ukendt, men Dobbeltnavnet taler for, at en Gaard »Gunnildebol« har ligget i eller i Nærheden af Lavensby omkring Midten af det 13. Aarhundrede. Man vil næppe med Sikkerhed

kunne sige, hvor Gaarden har ligget. Efter gamle Optegnelser i Havnbjerg Kirkearkiv kunde man slutte at Fangels Gaard, der før har været Kron-gods, kunde være det gamle Gunnildebol.

Omkring Kirken

Svend og Hagen.

To Riddere, Svend og Hagen, ejede Gods i Als Nørherred. Begge drev Sørøveri og havde i For­ening sendt deres Skibe ud i Beltet for at hærge Lyø og Avernak. Det varede længe, før Skibene kom tilbage, og Ridderne blev urolige over deres Besætningers Skæbne. Hver Morgen stod de sammen paa Elshøj og holdt Udkig over Havet, men Skibene kom ikke. En Nat havde Svend en mærkelig Drøm: Paa Højderne, hvor hans og Hagens Borge laa, saa han to Kirker og en Stem­me raabte: Byg Huse til Guds Ære, og Eders Folk kommer tilbage! Den næste Morgen traf Svend igen sammen med Hagen paa Elshøj og fortalte ham Drømmen. Begge lovede at bygge en Kirke paa det Sted, hvor Borgene laa. I sam­me Øjeblik lettede Taagen og samtidig saa Rid­derne deres Skibe, som med fulde Sejl stod ind mod Taarup Strand. — Folkene kom tilbage og fortalte, at det ikke havde været dem muligt at komme i Land, hverken paa Lyø eller Avernak. Skibene var altid bleven kastet tilbage af Stor­men. Svend og Hagen forstod, at der var en høje-

re Magt med i Værket. Samme Dag begyndte de at nedbryde deres Borge, og de byggede de to Kirker, som fik Navn efter de to Riddere: Svenstrup og Hagenbjerg.

Sagnet beretter ogsaa anderledes:

Paa Als boede to Kæmper, Svend og Hagen. De laa i stadig Strid med hinanden, og begge havde sendt deres Skibe ud paa Røvertogt. Hver især ventede nu paa sin Flaade, men Skibene kom ikke. De traf ofte sammen paa en Høj i Nærheden af deres Gaarde for at holde Udkig over Havet. Enhver for sig havde lovet at bygge en Kirke, hvis Skibene kom hjem igen. Tilfældet vilde, at begge Flaader kom paa en Gang, netop som begge Kæmper vare paa Højen. Kæmperne holdt Ord, og de byggede hver en Kirke: Svenstrup og Hagenbjerg.

Johan Timmesen.

Junker Timmesen havde flere Gaarde i Havnbjerg Sogn. Han havde paadraget sig Junkeren paa Melsgaards Vrede, fordi han ikke vilde deltage i dennes Jagtselskaber og Drikkegilder om Søndagen, i Stedet for at gaa i Kirke. En Søndag stod Junkeren fra Melsgaard ved Kirkegaardsporten i Havnbjerg og ventede paa Johan Timmesen, som han overdyngede med Haan og Skældsord. »Her hører jeg hjemme om Søndagen, og ikke i dine Drikkelag«, var Timmesens rolige Svar, Jørgen følte sig slaaet, og han lod i Fremtiden Johan Timmesen i Fred.

Timmesen døde i en høj Alder, elsket og agtet af Befolkningen. Han fandt sin sidste Hvile i Havnbjerg Kirke. —

Havnbjerg Kirke.

Om Kirken og Sagnet skriver Erik Pontoppidan i »Danske Atlas« (1781) Tom. VII p. 440:

»Kirken er temmelig god, bygt af Kampstene og ligger for sig selv paa en Høj. Den skal have været indviet til St. Marie og St. Anne, samt fortælles, at være bygt af en vis Kong Haagen. Derudi findes endnu et katolsk Alter og et gammelt Mariebillede. I Kirken er begravet en gammel Adelsmand Johan Timmesen, som for sit Legersted gav endel Jord til Kapellaniet i Lagersby (Lavensby).« —

Herregaarde er nu her ingen af, men her skal dog have været nogle, som ere nedlagde dels førend, og dels i Hertug Hanses Tid.*) Paa Marken saa's endnu en 1756 en hedensk Begravelse.**)

Af Søren Abildgaards Dagbog, 1776.

I Aarene efter 1763 berejste den norskfødte Arkivtegner *Søren Abildgaard* (1718-1791) de forskellige danske Provinser paa Statens Bekostning, for, som det hedder i hans Ansøgning, at aftegne »Monumenta patriæ«. Udbyttet af disse Rejser var godt 900 Tegninger, hovedsagelig af Ligsten, der nu sammen med en Del af hans Dagbøger opbevares i Nationalmuseets Arkiv og er af betydelig Værdi, ikke mindst, fordi adskillige af Originalerne er gaaet til Grunde.

Han besøgte først Nordslesvig i Somrene 1775-77, i Sommeren 1776 var han i Sønderborg og paa Als, hvor han bl. andet ogsaa besøgte Havnbjerg. Han skriver:

»Hakenberg. Her i Kirken intet mærkværdigt. Alene Altertavlen er fra de katolske Tider. I Midten krones Jomfru Maria af Trefoldigheden og er der nogle Helgeners og Apostles Bil-

*) s. »Lundgaard« og »Søgaarden«.

***) s. Tvillingsdyssen paa »Stenkistager«.

leder udhuggede i Træ, men grovt og ilde gjort, der er ingen Inskription, Aarstal eller Vaaben.

Kirkens tvende Klokker hænger i en Klokkestabel; paa den ældste staar »Ave maria gratia plena«, men ingen Aarstal. Paa den anden staar Aarstal 1599, dog var de sidste tvende Tal ilde støbt og ikke tydelige.*)

Hr. Ludwig Wegerslef, Sognepræsten til Hakenberg, en ærværdig, lærd og berejst Mand, har et kostbart Bibliotek, ikke alene af teologiske Bøger, men og i adskillige andre Videnskaber, saasom historiske, geografiske, matematiske, fysiske og i Naturhistorien adskillige kostbare Værker, desuden en Mængde af Lærde, Kunstnere og berømte Mænds Portræter samt andre Kobberstykker af adskillige Slags, saa og en Samling af Konchilier, Mineralier og Kunstarbejder.«

*Johannes Brandt,
residerende Kapellan i Havnbjerg
1714—1752*

født i Guderup og Søn af daværende Præst og Provst Johannes Brandt døde i Kapellaniet i Lavensby den 22. September 1752 og blev begravet den 2. Oktober.

Johannes Brandt hørte til en stor alsisk Præsteslægt, udgaaet fra Sønderborgske og Flensborgske Borgerslægter. I fire Slægtled fulgte Søn Fader i Præsteembedet i Egen.

Nedenstaaende Levnedskildring*) findes blandt Papirerne i Embedsarkivet i Havnbjerg. Den

---

*) Denne Klokke, støbt 1597, blev 1793 omstøbt i Lybæk.

*) Aftrykt i »Præstehistoriske Samlinger I« 1933 ved Pastor Aage Dahl, tidl. Sognepræst i Egen.

har været beregnet til Oplæsning ved Pastor Johannes Brandts Begravelse:

»Hvad sig nu belanger den sal. Mand Hr. Johannes Brandt hans Levnetsløb, da er hand barnefødt i Guderup Præstegaard Ao 1685 d. 17. Julii. Hans Fader var den velærværdige og højlærde Mand Hr. Johannes Brandt, udi mange Aar velfortjente Provst over Nørre Herred og Sognepræst for Igen Menighed. Hans Moder var den velædle og dydelskende Matrone, Anna Brandt. Hans Farfader var den velærværdige og højlærde Mand Hr. Johannes Brandt, udi 30 Aar velmeriterte Sognepræst for Igen Menighed, og høifyrstel. Holstein - Nordborgske Præpositus. Hans Farmoder var den gudfrygtige og stille Matrone Dorothea Sophia Brandt. Hans Morfader var den velædle Mand Hr. Hans Paulsen, kongel. Huusfoget, Dikgrav og Pensionaire paa Nyegaard og Gammelgaard. Hans Mormoder var den velædle og dydelskende Matrone An Marie Paulsen. Alsaar haver den sal. Mand havd den Lykke, at hand er oprunden af smukke, dydige og fromme Forfædre, og kunde sige med David: Herre, jeg er din Tiener, din Tienerindes, ja, dine Tieners Søn. Efter at hand som alle Adams Børn var undfangen og født i Synd, da forsømte hans Forældre ikke at forfremme han til Igjenfødselsens Bad, den hell. Daab, hvor han med den Navn Johannes blev indskreven i Livsens Bog. De offrede hannem siden som den førstefødde Herren sin Gud ved flittig Bøn og god Optugtelse. Der hand kom til Skiolds Alder, tage hans Moders Forældre paa Gammelgaard hannem til sig og lade ham i nogle Aar informere af Hr. Samuel Nissen, som blev omsider Sognepræst i Holbølle. Siden da hans Søskende formeredes, tage hans Forældre en egen Præceptor an, som hedte Johann Gottfried Schoenau,

fra Gotha i Thüringen, en habile Karl, som forstod humaniora meget vel. Da kom den sal. Mand hjem og blev i 7 Aar af denne gode Hr. Schoenau saa travl og flittelig underviist, at hand kunde drag paa Academie. Ao. 1702 rejste han til Universitetet udi Halle, og hørde der de da værende Professorer theologiae, D. Breithaupt, D. Anton, Mag. Franck og andre med megen Fliid. Efterat hand havde været i Halle nogle Aar, tog hand til Leipzig for der at prosecute sine studia. 1705 kom hand hjem til sine Forældre, og var hos dem udi nogle Aar. Omsider var han nogen Tiid i Jydland paa Østrup-Gaard hos sin Morbroder Hr. Peter Paulsen, fordem Amtsforvalter i Norborg. A: 1711 reiste hand til Kiøbenhavn for at tage Attestatum theologicum, hvilket hand og fik med den Character hand illandabili. Siden kom hand hiem igien, og som hand icke havde Lyst at være Hjemfødning, saa reiste hand til Ploen, og informerede en Præsts Børn paa Landet i det Pløniske Fyrstendom. Den Tiid hand var der, blev hand uden hans Søgning og Begiering af hans højfyrstel. Durchlauchtighed Joachim Friedrich Hertug til Ploen og Norborg allernaadigst kaldet til at være residerende Capellan for denne Hagenberg Menighed. Denne Vocation tog den sal. Mand i Herrens Navn med sine Forældres Bevilling an, og blev siden Ao. 1714 af sin Fader Hr. Johannes Brandt ordineret og denne Menighed forestillet. Dette sit Embede haver hand med al Flid og Troskab forvaltet og giordt alt det hand kunde efter den Naade, som hannem var given. Enhver som haver kiendt den sal. Mand maa give hannem det Vidnesbyrd, at hand meente de redeligen med Gud og med sin Næste. Ao. 1717 begav hand sig i Egteskab med Jomfru Elisabeth Charlotte Paulsen, sal. Hr. Tycho Paulsen fordem Sognepræst for Sven-

strup Menighed hans yngste Datter. Deres Egteskab velsignede Gud med 4 Børn, 2 Sønner og 2 Døttre, af hvilcke 1 Søn og 1 Daatter endnu lever. Daatteren er gift med den velagte og vel-fornemme Mand Thomas Thomsen i Sønderborg. Sønnen er studiosus theologiae, som længe har opholdt sig Kiøbenhavn og Norge og er nu paa Reisen fra Tyskland til Alsøe. Det havde været den sal. Mand en stor Glæde, om hand havde seet og talt denne kiære Søn førend hand døde. Det havde og været Sønnen icke mindre glædeligt, om hand ved sin Hjemkomst havde fundet sin kiære Fader i levendes Liiv. Men da Herren har føjet det anderledes, faar Sønnen at finde sig derudi, og kysse paa den Haand, som gjør et Skaar i jordiske Fornøjelser, for at søge sin Glæde i det høieste Gode. For nogle Aar siden miste den sal. Mand sin Hustru, med hvilken hand havde levet meget kierligt. Siden den Tiid haver hand levet i eenlig Stand, som en Turteldue, der har mist sin Mage. Hvad endelig hans Sygdom og Død er angaaende, da haver hand effter sin kiære Hustrues Død havt adskillige onde Tilfælde, først ondt i sine Been, siden ved Smerte af Stene. I dette indeværende Aar, imellem Paaske og Pindsedag var hand temmelig syg; dog kom hand igjen til god Helbred og Sundhed. Men for nogle Uger blev hand af den nu her paa Landet grasserende slemme, heftige forgiftige Sygdom angreben.

Samme Sygdom var saa strenge og underkuede ham saaledes, at han selv sagde: Hand havde aldrig i sin Livs Tid været saa syg. Han søgte Raad imod denne Sygdom og brugte de forordnede Lægedoms Middel flittig. Man haabede ogsaa, at hand skulde komme til forrig Helbred igien, særdeles da hand forleden Løverdag 14 Dage var her i Kirken og skriftede. Men dette

Haab faldt bort da hand siden den Tiid meere og meere tabte sine Kræfter, og maatte ligge aldeeles til Sengs. Dette varede indtil afvigte Fredag 8 Dage (22. Sept. 1752), da hand om Eftermiddag Klocken 5 stille og med god Forstand i nogle gode Venners Nærværelse hensov i Døden efter at hand har levet her i Verden i 67 Aar og 3 Maaneder.«

Da Havnbjerg Sogn skulde nedlægges.

I 1834 kom Provst Ebbesen i Svenstrup engang til at forrette en Begravelse i Hagenbjærg under Vakancen efter Pastor Meyers Død. Han blev indbudt til Begravelsen i Bondegaarden, og hen paa Eftermiddagen fik han en Del af de tilstedeværende Sognemænd forsamlede omkring sig oppe i Storstuen, hvor han vidtløftig begyndte at fremsætte og udvikle for dem den Plan, som han i den sidste Tid gik svanger med: at nedlægge Hagenbjærg Sognekald, sælge Jordtilliggende og Præstegaarden og anvende den indvundne Kapital til Fordel for Nørreherreds Skolevæsen. Sognepræsterne i Svenstrup og Oksbøl skulde skiftevis forrette Gudstjenesten i Hagenbjærg Kirke og derfor oppebære Ofrer og Accidenser. Byerne Ø. for Kirken skulde i alle ministerielle Forretninger henvende sig til Præsten i Svenstrup, de andre V. for Kirken til Præsten i Oksbøl. Provst Ebbesen havde i mange Aar haft denne Plan for Øje og desangaaende indgivet et Forslag til Regeringen, han havde ogsaa en Gang under Pastor Meyers Sygdom udviklet Sagen for ham. Men da denne hørte den, blev han vred og ytrede: »Er du gal?«, vendte sig om i Sengen og tilføjede: »Jeg vil ikke se den Karl!« Han kom nu ogsaa frem med Sagen ved Begravelsesgildet for de forsamlede Sognemænd, for om muligt at vinde dem for

Sagen. Men da de hørte, hvorom Talen var, gik de efterhaanden alle ud af Stuen, den ene efter den anden. Kun Værten Peter Bonde blev tilsidst alene tilbage med Provsten, vel af Høflighed mod sin Gæst. Der kom intet ud af det hele, Forslaget blev fyndigt og bidende afvist af Biskop Tetens.

Chr. Knudsen. 1857.)

Erasmus Johannis.

Rasmus Hansen, Søn af Præsten Hans Mathiesen i Havnbjerg, født 1533, var Præst i Havnbjerg fra 1566—1593. Han skildres som »den bedste i enhver Henseende«. 1593 druknede han sammen med sin Broder, Degnen Henrik Hansen, og flere andre Mænd fra Sognet. De var paa Hjemrejsen fra et Kirkemøde i Odense. Ved Styrmandens Uforsigtighed kæn-trede Baaden, da man var i Nærheden af Als. Rasmus Hansen var tillige Provst for Als Nørherred.

Denne ulykkelige Begivenhed blev et Par Dage før »set« af en gammel Kone i Elsmark, ved Navn Ellen Jesses. Hun saa pludselig en kærtret Baad og omkring den kæmpede flere Mænd med Druknedøden. Iblandt dem var Havnbjerg Præst.

(Medd. Førstelærer Riis, Havnbjerg.)

Præsten, der kunde binde.

Otto Frederik Brandt, der fra 1685—1726 var Præst i Hagenbjerg, var bekendt som en Mand, der kunde mere end sit Fadervor. Han kunde baade binde og mane. Saaledes var en fremmed Karl en Aften silde, da alle Folk var gaaet til Hvile, gaaet ind i Præstens Have og klatret op i en Abild, som stod i Grænseskellet mellem Møllerens og Præstens Have, Manden vilde stjæle

Æbler og tage dem med sig hjem. Men skønt Præsten allerede var gaaet i Seng, mærkede han dog straks Uraad. Karlen blev paa Stedet bundet til Træet, saaledes at han ikke kunde røre sig, førend Præsten om Morgenen kom ud til ham og atter løste ham.

En anden Gang stod Præsten paa Prædikestolen, da han midt i sin Prædiken mærkede, at der var nogle nede i hans Skov for at stjæle Brænde. Et Øjeblik holdt han derfor inde for at binde Tyvene, hvorpaa han igen fortsatte, hvor han slap Ordet. —

En Præst som Genganger.

Lauritz Nyland var Præst i Hagenbjærg fra 1778 indtil sin Død den 27. April 1806. Straks efter hans Død gik der underlige Rygter iblandt Folk, at han gik igen.

Man fortalte, at han en Dag havde siddet oppe paa Kirketaget og hamret ned paa Kirkens østlige Gavl. Især skulde det være Tilfældet, naar Solen skinnede meget klart. Andre vilde have bemærket ham om Natten, naar han i bar Skjorte skød en Trillebør foran sig henad Landevejen. Herhen ad Landevejen mellem Hagenbjærg og Lavensby havde han gerne sin Gang, og Folk var i denne Tid meget forskrækkede. Da en Aften Præstens Vogn i Svenstrup kørte hjem fra Nordborg, blev Præstekonen meget forskrækket, da Vognen omtrent var ud foran den lille Laage, der fører ind til Hagenbjærg Præstegaard, thi paa dette Sted sprang pludselig en Mand op paa Vogntrinnet og saa ind i Vognen, og denne Mand var ingen anden end den afdøde Præst Nyland. — Der var endnu andre Fortællinger i Omløb. —

Mærkeligt nok, at Folk lod den gamle Præst

gaa igen efter sin Død, da han i levende Live var meget yndet baade af sin Menighed og af andre Mennesker, han kom i Berøring med.

Svenskerne i Havnbjerg.

Under Svenskekrigen 1658—60 havde Beboerne for en stor Del bragt deres Gods op i Kirken, hvor det var i Sikkerhed. Der var dengang Jernstænger for Vinduerne, og Døren, som var paa den sydlige Side, havde man tilmuret. Det skal nemlig være paa den Tid, at man lukkede for denne Dør, som man endnu har tydelige Spor af. Efter Krigen byggede man Vaabenhuset mod Nord, hvorigennem der nu er Indgang til Kirken.

Da Polakkerne skulde rykke tilbage fra Øen, tvang man en Bonde til at køre deres Læs med det ranede Gods for dem. To Soldater fulgte med for at passe paa ham. Paa Vejen mellem Brandsbøl og Oksbøl, da man kørte over Marken, huggede han i en Fart Hovedet af dem begge med en Segl og beholdt nu selv Læsset.

Dette Sagn har ikke noget med Virkeligheden at gøre. Tilmuringen af Sydportalen og Bygningen af Vaabenhuset er allerede sket i den gotiske Tid, mindst 150 til 200 Aar før Svenskerne kom i Landet.

Anders Begerholm var Præst i Havnbjerg fra 1647—1675. Hans Embedstid faldt sammen med Krigsaarene 1657—59. Han beretter, at han har oplevet mange Landeplager. I 1659, da han med sin »Undersvend« var paa Hjemvejen fra Sønderborg, blev denne paa en forbryderisk Maade skudt af en Rytter. I denne Tid opholdt sig her mange Flygtninge fra Nordslavig, der havde ment at finde en rolig Egn her for de fremmede Krigsfolk.

Havnbjerg Præst contra Folkedragten.

Jørgen Knudsen var Præst i Havnbjerg fra 1835—1861. Han havde Omgang med mange Familier i Sognet, og ved disse Sammenkomster overtalede han Kvinderne til at aflægge den gamle smukke Folkedragt, der endnu brugtes i Nørherredet og i Stedet for at antage de mere moderne Dragter, som man brugte i Sønderherredet. Det lykkedes ham ogsaa at faa den gamle Dragt til at forsvinde i Sognet. — Men Sønderherreds-Dragten beholdt de ikke længe i Havnbjerg Sogn. Damerne grebes snart af »Moden«, og man klædte sig som i Købstæderne.

Pastor Knudsen og Storkene.

Pastor Jørgen Knudsen kom til Havnbjerg 1835 fra Tranderup paa Ærø. I Foraaret 1835 sad Knudsen ved Vinduet i sin Præstegaard paa Ærø, da Storkene, som havde Rede paa Præstegaardsladen, kom tilbage. De spankede frem og tilbage paa Taget, puslede med Reden, klaprede med Næbet og saa fløj de begge bort i Retning af Als. Da sagde Præsten til sin Kone: »Modder, vi kommer til Als, Storkene er fløjet forud!« Og rigtig, et Par Dage senere kom Kaldsbrevet fra København, Pastor Knudsens Ønske blev opfyldt, han kom til Als og blev Præst i Havnbjerg, hvor han virkede indtil 1861.

En Kamp om Sognepræsten.

1647 døde Præsten Christen Burchardsen i Havnbjerg; han havde virket som Sognepræst siden 1606. Menigheden ønskede dennes Søn som Efterfølger i Embedet, og Hertug Frederik af Nordborg understøttede Menighedens Ønske. Men Kongen havde bestemt, at Andr. Beverholm skulde være Præst i Havnbjerg, men Her-

tugen modsatte sig, at han blev indført i Embedet. Hertugen truede med, at han vilde lade sin egen Kirke bygge, hvis Kongen ikke vilde anerkende Menighedens Valg. Hertugen lod Kongen vide, at den »gamle Faaresti« (Kirken) vel tilhørte Kongen, men »Faarene« (Menigheden) tilhørte ham. Kongen fik alligevel sin Vilje sat igennem, han lod 50 Soldater indkvartere i Sognet, og Hertug Frederik maatte give efter.

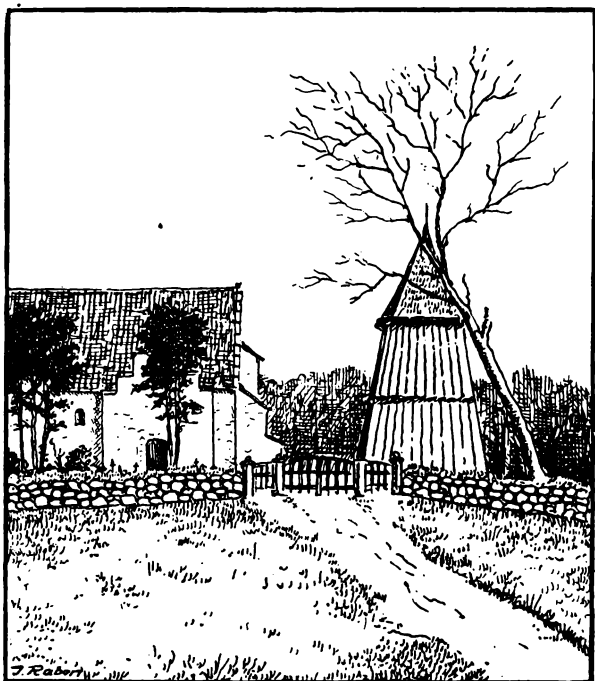
Præstegaardens Brand 1681.

Den 22. Juni 1681 brændte Havnbjerg Præstegaard. Ilden opstod i Bagehuset og alle Bygninger nedbrændte. Om denne Ulykke beretter Præsten, Peter Petersen Platen (1676—1685):

»Desværre brændte Præstegaarden, som bestod af 94 Fag og den største Del af Indboet. Bønderne betalte hver 20 Sk. og Kaadnerne hver 2 Sk. til Genopbygning. Egetømmeret blev hugget i Præstens Skov. Fra Aabenraa blev der hentet for 326 Sk. Fyrretræsbrædder, i Norge købtes Brædder for 230 Sk. Stuehuset kunde allerede rejses den 3. August, Laden den 7. September samme Aar. Præsten maatte selv bekoste Resten af Opbygningen. Der var daglig 16—18 Mand i Arbejde, og Præsten maatte betale dem Dagløn og give dem Føde. Foruden Mad og Øl maatte han betale 2000 Sk. Pastor Platen døde 1685, kun 40 Aar gammel, hans Ydmyghed og Mildhed omtales rosende i Kirkebogen.

Clemens Petersen, residerende Kapellan i Havnbjerg (1658—1685) fortæller i sine efterladte Papirer:

»Den 22. Juni 1681 afbrændte Hagenberg Præstegaard og antændtes Ilden først i Bakhuset, dernæst i Bagstalden. Klokken var et om Natten, saa de havde det haardt om Dagen.«

Havnbjerg Kirke med Klokketaarn 1849

(Efter en Tegning af Gustav Møller)

Tegneren Gustav Møller var Elev af Eckersberg. Ved Trearskrigens Udbrud meldte han sig som frivillig ved 12. Infanteri Bataillon. I Vinterhalvaaret 1849—50 laa han i Kvarter i Havnbjerg (Hans Clausens Gaard). I denne Tid har han tegnet en Mængde Billeder fra Havnbjerg, Lunden etc. Originaltegningerne ejes af Museet paa Sønderborg Slot.

Den sorte Død i Havnbjerg.

Paa Havnbjerg Kirkegaard har man ved den sydøstlige Side, hvor ellers ingen Lig begravés, fundet en Mængde Ben, blandede med Kalk, hvilket Fund maa henføres til den »sorte Død«. Da man lagde Grunden til Havnbjerg Kirkes Taarn, fandt man noget lignende for Enden af Kirken. Her maa der have været en lignende Pestkule. — Lignende Fund af Ben med Kalklag, har man gjort paa Notmark Kirkegaard.

(Chr. Knudsen, 1857.)

'Soldatergraven paa Havnbjerg Kirkegaard.

Ved Hovedindgangen til Havnbjerg Kirke er rejst en Mindesten over 6 danske Soldater, der døde i de slesvigske Krige. Stenen blev rejst 1881, en Granitsten med Marmorplade, hvis Indskrift lyder:

Minde
over
6 danske Soldater
døde i
Fædrelandets
Tjeneste
1848 og 1864

Stenen laa før som Dæksten over et Dyssekammer i Langdyssen »Maskehøj«, øst for Brandsbøl Skov.

Tre af Soldaterne døde i Treaarskrigen, de andre tre 1864.

- 1) Underjæger Jens Hansen, Bøllelosehus, Nr. 103 ved 3. Jægerkorps 2. Komp. Han druknede d. 23. December 1848 i en Mergelgrav ved Lunden ved at briste igennem Isen. Begravet den 27. December.

- 2) Overhornblæser Carl Johan Eberhardt, 3. Jægerkorps, død den 3. Januar og begravet den 8. Januar 1849.
- 3) Claus Andresen Dam, Menig Nr. 278 ved 10. l. Bataillons 3. Komp. Søn af Andreas Christensen Dam i Brandsbøl. Han døde af Tyfus paa Augustenborg Lazaret den 19. April og blev jordet paa Havnbjerg Kirkegaard.
- 4) Hans Jacob Nielsen, Menig Nr. 266 ved 12. Rgts. 1. Komp., født i Fanefjord Sogn 1831, død den 14. April 1864 af Tyfus paa Havnbjerg Lazaret, begravet den 19. April.
- 5) Naamann Bahnsen, Menig Nr. 304 ved Arbejderafdelingens 4. Komp. (tidl. 10. Rgts. 6. Komp.) fra Lindholm, Tønder Amt. Død den 17. April 1864 under Transporten fra Sønderborg til Havnbjerg Lazaret.
- 6) Christen Lorentzen fra Horsens, Menig Nr. 321 ved 12. Rgts. 5. Komp., død af Brystbetændelse den 25. Mai 1864 paa Havnbjerg Lazaret, begravet den 29. Mai.

Havnbjerg Lazaret var i 1864 indrettet i Hans Bondes Gaard.

Skik og Brug.

St. Vitusgilde.

I mange nordslesvigske Byer afholdtes endnu i Mands Minde hvert Aar den 15. Juni det saakaldte St. Vitusgilde. Dette Gilde er en Overlevring fra den katolske Tid. Blandt alle deres Helgener har Katolikkerne fjorten, som de kalder Nødhjælpere, og som de beder til ved bestemte Sygdomme og Nød. Til dem hører St. Vitus.

Han var født paa Øen Sicilien og var allerede som Dreng en ivrig Kristen. Under Kristenfølgelserne i den romerske Kejser Diocletians Tid flygtede han til Øvreitalien og kom senere til Rom, hvor han foretog vidunderlige Helbredelser. Som 12-aarig Dreng blev han kastet i Fængsel og overhældt med kogende Olie og flydende varmt Bly. Da dette ikke dræbte ham, blev han kastet for Bjørnene. De sønderrev ham dog ikke, men slikkede tværtimod hans Fødder. Da blev han den 15. Juni paa det ubarmhjertigste pint til Døden. Hans Relikvier blev 755 ført til St. Denis ved Paris, men bragtes 836 til Ny Corvey i Westfalen.

I Frankrig, som senere blev overfalden af Normannerne, beklagede man Relikviernes Fjernelse, og mente, at St. Vitus havde kunnet afværge Normannernes Overfald, naar Relikviernes havde været der endnu.

Iøvrigt var hans Anseelse stor, og man troede, at han kunde udrette meget. Han skulde saaledes være en Hjælper for St. Vejtsdansen, denne ikke sjælden forekommende Sygdom, ligesom han

kunde hjælpe mod Sovesygen. Han var Kongeriget Bøhmens Skytshelgen.

I Begyndelsen af det 17. Aarhundrede blev hans Dødsdag i hele Corvey Stift endnu fejret med Processioner, Spisning og et 8 Dages Marked. Enkelte kom den Gang endnu til St. Vitus-altret og ofrede Høns, Voks, Hør og lignende.

Munkene fra Ny Corvey havde i Byen Arkona paa Øen Rygen bygget en Bedesal for St. Vitus. I denne havde dog de hedenske Vender opstillet et Billede af deres Gud Svantevit, og dermed forvandlet den kristne Bedesal til en hedensk Gudesal.

Men da i Aaret 1168 Arkona, Hovedsædet for Vendernes Afguder, blev belejret af Kong Valdemar den Store, og han bestemte den 15. Juni, St. Vitus Dødsdag, til Dagen for Stormen paa Byen, udtalte han: St. Vitus vil paa sin Dag tage Hævn over Rygenboerne, fordi de har lavet hans Bedesal til en Afgudssal.

Svantevits Tempel var overordentligt rig, thi hver vendisk Borger maatte hvert Aar afgive et Bidrag dertil, og i Krigstider tilfaldt $\frac{1}{3}$ af Fangerne Templet, som Tak til Guden for Hjælpen. Templet ejede desuden 300 velbevæbnede Ryttere, og hvad de vandt, enten ved Vaabenmagt eller ved Arv, tilfaldt Ypperstepræsten. Rigdommen øgedes endnu ved Gaver, som kom i store Mængder fra saadanne, som derved vilde vinde sig Lykke. Jo rigere og mere anset Templet var, desto haardere maatte Kampen blive om dets Forsvar, hvorfor det ogsaa var meget voveligt at angribe en saa stærkt befæstet By som Arkona. Striden var dog til Dels en hellig Kamp, saaledes at ikke alene Menneskekraft, men ogsaa Guds Bistand skulde afgøre den. En Tid lang var det et Spørgsmaal til hvilken Side Sejren vilde hælde. Men da udbrød der en heftig Ilde-

brand i Byen, saa den derved blev tvungen til at overgive sig. Store Skatte faldt i Sejrherrenes Hænder. Det store Gudebillede, Tempets Helligdom, blev slaaget i Stykker og slæbt rundt i Byen. Dette skete med stor Forsigtighed, saaledes at ingen kom til Skade, thi saa vilde Hedningerne have sagt, at det var Svantevit, som vilde hævne sig for den tilføjede Uret. Alt forløb godt. Gudetempet blev nedbrudt, og man begyndte paa at opføre en Trækirke paa det samme Sted.

Arkonas Fald den 15. Juni, og dermed ogsaa Svantevits, bragte St. Vitus i stor Anseelse.

At hans Forherligelse ogsaa fandt Indgang i dette Land skyldes ogsaa til Dels, at han var Stiftet Ny Corveys Patron, fra hvilket Kloster Ansgar kom, da han i Aaret 826 kom til Slesvig for at kristne vore Forfædre.

En gammel Regel var det her, at Træet i alle Bindingsværkshuse skulde males og Tjørnehækene klippes til St. Vitusdag.

Hans Dødsdag blev fejret paa følgende Maade: Den 14. Juni blev der fra hvert Bol sendt en Mand ud for med Skovl og Spade at lave Bygaden ordentlig i Stand. Den 15. Juni om Formiddagen kørte Karlene fra hvert Bol to Læs Grus paa Bygaden; Bønderne selv strøede dette ud. Naar de var færdige med dette Arbejde, fik de kogt Skinke og Brød ved den Bolsmand, ved hvilken Vitusgildet skulde afholdes. Naar de var færdige dermed, gik de hver til sit for at sove til Middag, men om Eftermiddagen kom de igen med deres Hustruer, Karle og Piger, for alle voksne Personer i Byen skulde deltage i Festen.

Først fik man Kaffe og Kager. Saa blev der danset paa Logulvet til Tonerne fra en Violin; i de senere Aar i en Sal, hvorefter man kom saa vidt at have to Spillemand. Om Aftenen fik

man igen Skinke og Brød og diverse Snapse og i Løbet af Natten igen Kaffe. Først i den sene Morgenstund gik man hjem. Gildet var højt i Anseelse i Byen; man talte om det længe før og efter, at det havde fundet Sted. I de sidste Aar foretog Bønderne sammen med deres Hustruer den næste Dag (den 16. Juni) en Køretur.

Tolvmandsgildet.

Sognets Kirkestyrelse bestod i ældre Tid af Præsten og Tolv mændene; i enkelte Sogne havde man kun 6 eller 8, hvor de kaldtes Seksmænd eller Ottemænd. Tolv mændene havde i det væsentlige med Kirkens rent forretningsmæssige at gøre, Vedligeholdelsen af Kirke og Kirkegaard, Udskrivning og Indfordring af kirkelige Afgifter og hvad ellers forekom af mere verdslige Ting indenfor Sognets kirkelige Sager. Ved Indførelsen af Synodalforskriften af 4. Novbr. 1874 var det forbi med Tolv mændenes Indflydelse i Menigheden.

Det var en stor Ære at være Medlem af Tolv mændskollegiet. Hvem der engang var valgt, blev i Reglen Tolvmand indtil sin Død. Efter Valget blev han paa en festlig Maade indført i sit nye Embede i Kirken, og han lovede Præsten i Menighedens Paahør at røgte sit Embede i Trofasthed og som hans Samvittighed bød ham.

Hvert Aar, kort før Høhøsten, afholdtes det saakaldte »Tolvmandsgilde«, enten hos Præsten eller et af Medlemmerne. I Reglen gik det Rækken rundt. Den nye Tolvmand skulde straks give et Gilde, men det var ham tilladt, først at gøre et saadant Gilde med andetsteds, for at kunne lære, hvorledes det gik til. Det havde Lighed med et Bryllup. Indbydelse kom et Par Uger i Forvejen, da Konerne skulde have en ny Kjole der-

til. Dette Gilde regnedes for det »fineste« i Sog-
net, og det var Skik, at der til hvert Aars Fest
skulde en ny Kjole til. Det var en Selvfølge, at
Tolvmanden med sin Kone kørte til Gilde, selv
om Vejen var nok saa kort. Det var ikke pas-
sende at gaa til noget saa fint. »Mor« var i den
fineste Stads og »Fatter« mødte i høj Hat. Fatter
var den Dag for værdig til at køre selv, der
skulde en Kusk med.

Gildet varede to Dage. Den første Dag deltog
Præsten, Tolvmændene, Degnen og Lærerne
med deres Fruer. De skulde bestemt møde om
Middagen Kl. 1¹/₂. Den fornemste Plads havde
naturligvis Præsten. Over for ham sad Degnen
og Lærerne. Tolvmændene sad i Rækkefølge
efter Tjenestealder.

Middagen bestod af Hønsesuppe. Ved Siden af
hver Suppeterrin laa en Høne paa en Tallerken.
Efter Suppen serveredes Steg, og enhver kunde
drikke saa megen Vin dertil som ønskedes. Ved
Stegen holdtes naturligvis mange Taler. Som
første stod Præsten op og udbragte et Leve for
Husværten og hans Hustru. Den Tolvmænd, der
var Vært, skaaledede til den, der skulde have næste
Aars Gilde. Det kaldte man »at drikke Gildet af
sig og den anden til«. Var Maaltidet til Ende,
foretog man en lille Udflugt enten til Fods eller
med Vogn. Derfor maatte Kuskene vente saa
længe, og de fik deres Mad i Køkkenet. Efter
Udflugten serveredes Kaffe og Kager. Ved
Kaffebordet var der almindelig Samtale, man
drøftede baade Alvor og Skæmt. Om Aftenen
spiste man kogt Skinke. Klokkeren 12 var alle
Gæster hjemme.

Den anden Dag var foruden Tolvmændene
Venner og Bekendte indbudte. Præsten var ikke
med. Det var en stor Ære at blive indbudt til
dette Gilde. De indbudte bragte »Fan« med: seks

Pund Smør, en Spand Mælk og en Høne. Tolvmændene maatte bringe to Høns med, og Præsten sendte en Skinke. Han fik til Gengæld derfor en Skinke af hver Tolvmand, naar Gildet holdtes hos ham.

Til Andendagsgildet kom Gæsterne Kl. 2. Der serveredes Kaffe og Kager; herefter blev der spilles Kort. Om Aftenen fik man Steg, men ingen Vin. Derimod gav det rigelig Brændevin.

Saavidt vides er det sidste Tolvmandsgilde blevet afholdt i Havnbjerg 1883. Der deltog kun 10 Tolvmænd, da de andre ikke vilde give Gilde igen. Gildet har sin Oprindelse fra Kirkeregnskabets Revision i tidligere Aarhundreder.

»E Kaastmand's« Remse.

Et stort Bryllup i Byen var en Begivenhed, og der blev truffet store Forberedelser længe i Forvejen. En Uge før »e Kaast« red »e Kaastmand« (Indbyderen) ud for at byde ind til Festen. — Han var klædt i blaa Trøje og hvide Benklæder og lange Støvler. — Saadan var det for en 40—50 Aar siden. I ældre Tider bar en en sribet Trøje med Sølvknapper og høj Hat. En af disse gamle Kaastmandstrøjer findes i Museet paa Sønderborg Slot. — Kom han ind paa Gaardspladsen, knaldede han med sit lange Piskesmæk. Han kom ind paa Forstuen, medens han beholdt Tøjlen i Haanden, og der fremsagde han sin lange Indbydelsesremse:

»Saa vil jeg nu bestille mit Ærinde for disse gode Venner, som her paa dette Sted forsamlet er. Jeg er i Dag udsendt at indbyde til Bryllup for tvende kristelige, forlovede Personer, som er den ærlige og velagtede Karl N. N. desligeste ogsaa hans højtelskede Brud N. N. Saasom disse tvende Personer have tilforn indgaaet en rigtig Forlovelse med hverandre, saa agte de nu, om

Gud vil, paa næstkommende Fredag, som er den 22. April, at begive dem i den glædelige Ægtestand, om Gud dertil vil give sin Naade, Lykke og Velsignelse. Saa er da deres venlige Bøn og Begæring til Eder, at I ville indfinde Eder om Morgenen i god, betimelig Tid i deres Brudehus og Brudegaard, hvor den velagtede Mand, N. N. i . . . boer, for dér at bepryde og udstafere deres Brudeskare derfra og op til . . . Kirke eller Herrens Hus, for dér at høre en kristelig Copulation eller Brudevielse af den ærede og højlærde Mand Pastor N. N. og at I da ville være tilstede med Eders andægtige Bønner for dette Ægteskab, at det maa gudeligen begyndes, kristeligen fremdrages og engang i sin Tid salig endes, og naar denne Ceremoni i Kirken er forrettet, at I da ville være deres Medfølgere derfra og hjem igen til deres legemlige Hus og Bryllupsgaard, hvor den forbenævnte Mand bor i . . . , for dér at bepryde og udstafere deres Borde og Bænke, og tage til Takke med deres legemlige Spise og Traktementer, som den almægtige Gud i Køkkenet og Kælderen formaar, rigeligen iskænkes og frembæres skal, saa er da ydermere deres venlige Bøn og Begæring til Eder, at I ville forlyste Eder med dem et Par Timers Tid, 3, 4, 6 eller 9, indtil den meget sildige Aften, hvormed I beviser dem meget stor Ære: for saadan Eders store Æresbevisning love de igen at skylde Eder enten i slig eller anden Maade, hvor det af Eder kunde blive begæret. Saa ville vi heller ikke forglemme at ønske disse Brudfolk Herrens Naade, Lykke og Velsignelse. Krist give, der maa ske en glædelig Velstand!«

Husets Folk samledes om ham, mens han holdt sin Tale, der skulde foregaa uden Afbrydelse. Man søgte ved allehaande Spørgsmaal og Bemærkninger at forstyrre ham. Det lykkedes for

det meste ikke, da Remsen var godt indøvet. — Naar han saa var færdig, sprang han igen paa Hesten og med tre Piskesmæld var atter ude af Gaarden for at udøve sit Hverv næste Sted. —

Mange Steder paa Als, maaske overalt, var det Skik, at de indbudte gav »e Kaastmand« Penge, det var »Naalepengene«, der skulde afleveres til Bruden. Dog havde e Kaastmand Ret til at beholde det største Pengestykke som sin Part, ligesom han fik de lange Støvler og frit Gilde foræret af Brudeparret som Løn for sin Ulejlighed.

Erreøl.

Peter Keelsen fra Elsmark beretter ifølge Havnbjerg »Kirke-Chronik« i sin Dagbog:

»1763 den 19. November drak vi i Maikro den salige Ellen Mag's Arveøl.«

Ellen, Værtinden fra Majkro, var allerede blevet begravet den 31. December 1752, altsaa et Aar før, saa det ikke kunde dreje sig om »Gravøl«. Det var Skik og Brug, at Arvingen eller den nye Mand paa Stedet gav en Festlighed for Byens Folk, overfor hvilke han nu skulde indtage den afdødes Plads. Ved denne »Erreøl«-Festlighed drak man den afdødes Minde, i Taler rostes dens gode Dyder o. s. v. Den nye Mand »drak« sig ind i et godt Forhold til Byens Befolkning. Desuden blev Gæsterne beværtet med Øl og Brændevin. Naar en ny Mand paa en Gaard forsømte dette Gilde, saa udelukkede han sig selv fra Byens Selskabsliv, og ingen i Byen holdt det for nødvendigt at yde ham Hjælp, hvis han skulde komme til at trænge til Naboernes Haandsrækning.

Majgildet.

Denne Skik findes ikke mere her paa Øen,

derimod synes der at være Spor deraf i forrige Aarhundrede. Et eller andet stort Træ i Byen blev valgt til »Majtræ«. Her plejede Byens Ungdom at danse og gøre sig lystig, naar om Foraaaret det friske Løv var udsprunget og prydede Træerne. Det plejede gerne at være en af de første Dage i Majmaaned. I Elsmark holdt man Majgilde hvert Aar. Engang stod det hos den gamle Peter Nielsen, der til en Tid var Præst og ofte sang Lig ud ved Begravelser. Man fik først Kaffe eller The, og længere hen paa Eftermiddagen nød man kogt Skinke med Brød til. Under Spisningen gik Majglasset omkring til alle Gæsterne. Det var smykket med alle mulige Slags Blomster. Indholdet var Øl, og enhver maatte drikke deraf. Det var et meget stort Glas og bagved det paa en ophøjet Fod var anbragt et Spejl, hvori enhver kunde spejle sig, naar han drak af Glasset. Førend det gik omkring til Gæsterne, holdt Værten en meget god Tale, hvori han udviklede Festens Betydning og viste, hvorledes Guds Almagt og Godhed aabenbarede sig i Løvet og Blomsternes Pragt og Dejlighed. Gæsterne var selv smykket med Blomster.

1767 holdtes Festen hos Peter Keelsen i Elsmark. Præsten Herr Laurits Nyeland og Degnen med deres Hustruer var ogsaa med. Først gav det Kaffe eller Kage, senere paa Eftermiddagen kogt Skinke med Brød. »Majglasset«, pyntet med Grønt og Blomster, gik rundt om Bordet, fyldt med det hjemmebryggede gamle »Godtøl«, og enhver skulde drikke. Det var et meget stort Glas, i Foden var anbragt et Spejl, saa at enhver kunde se sig selv, medens han drak. Huset var pyntet med Grønt og Gæsterne med Blomster. —

(Efter Optegnelser i Havnbjerg Kirke-Chronik.)

I Elsmark er Majfesten, ligesom i andre Byer i Nørherred, bleven afløst af St. Vitusgildet, der blev fejret den 15. Juni.

Plovgang.

I Slutningen af 18. Aarhundrede var det i Havnbjerg Sogn, ligesom i hele Als Nørherred, Skik, at man gik »Plovgang« Nytaarsaften.

Karlene gik med Ploven, som styredes af »e Præst« og ledsagedes af »e De'n« (Degnen), medens de andre Karle trak Ploven, alle spændt for med et Tov, der var fæstet til Skagler. Toget gjorde Holdt ved hvert Hus, hvor der boede velhavende Folk, og man sang Visen:

»I lukker op jer Stuedør —«

Præsten holdt en Tale om, at de var alle Slags Haandværkssvende, der havde rejst i alle Lande og faaet mange Gaver. Saa spillede Spillemanden en Dans, og Karlene dansede med Husets Piger. Naar Husbonden havde givet en Pengegave, blev der sunget en Takkesang og Laugets Præst sluttede med en Indbydelse:

»Saa e I saa go'j, Nyaarsdaw om Awt'nen å kom' te wos ved — — (Bondens Navn, hvor Karlegildet holdtes) Hopp — høj — old min He'st!«—

Og saa trak de Ploven til den næste Gaard, hvor det samme blev gentaget.

(Lærer Riis, Havnbjerg, 1912).

Spurvegildet.

I Slutningen af det 19. Aarhundrede var Graaspurven ved at blive en »Landeplage« i Havnbjerg, og de gjorde stor Skade i Landbruget. Man blev da enige om, at enhver, efter sin Ejendoms Størrelse, skulde aflevere et bestemt Antal Spurvehoveder. Afleveringen fandt Sted

Fastelavns Mandag, og Dagen sluttede med et Bal for Byens Beboere. Denne Skik hørte op i sidste Verdenskrig (1914—18). — Chr. Hansen-Brandsbøl fortæller, at naar det kneb med at faa det fastsatte Antal af Spurvehoveder samlet, kunde en og anden finde paa at fylde Tallet op med Musehoveder.

St. Hans.

St. Hans Aften rider alle Heksene gennem Luften paa et Kasteskift til Bloksbjerg. I Forbindelse hermed staar den Talemaade: »Gak til Bloksbjerg!« d. e. gaa ad Helvede til. Samme Aften plejede de unge Karle og Piger at stikke St. Hans Urter eller Gyldenstikker, som man her kalder den, op under Loftet i Bjælken og mærker den ene med en Mandspersons, den anden med en Piges Navn. Gror Blomsterne da sammen, skal vedkommende have hinanden.

Som overalt blev der ogsaa »blusset« St. Hans Aften i Havnbjerg Sogn. Ilden blev tændt, for at Heksene, naar de kom tilbage fra Bloksbjerg, ikke skulde holde Dans paa Højderne. Det var især Korsvejene, der blev søgt af Heksene som Danseplads, og man sørgede for, at St. Hans Blusset blev tændt i Nærheden af en Korsvej.

Begravelsesskikke paa Nordals.

Det var Skik her paa Eggen, at straks nogen var død, blev der ringet med Kirkeklokken. Alle Mænd, der hørte Klokkeklangen, lattede da paa Hue eller Hat. Man vaagede over den døde. Det blev kaldt Ligvagt og gik for 200 Aar saadan til: Naar de unge Folk om Aftenen var samlet, faldt de alle paa Knæ og bad Fadervor, derpaa stod de op at lege. Der blev og sagt, naar de samlede og én efter én kom ind i Stuen, hvor

Livet stod: »Gud give det salige Lig en glædelig Opstandelse«. Derefter blev Skuepladsen eller Ballet aabnet. En agerende Præst med en Øgepude om Halsen, han viede et Par Folk og disse blev overøst med en Skaal Vand. Man legede om Pant. Det fornemste var at danse og synge om den dodes Kiste, især sluttet Trindans. Man kvædede til Dels derved, til Dels sang man og Viser. I Dagningen forføjede sig hver til sit. Undertiden spillede der Kort paa Kistelaaget.

Andre Gilder ved Dødsfald var »Straalæg« og »Kistelæg«. Halmen, som den afdøde havde ligget paa, blev ved Kistelæget brændt paa Gaden. Flere Steder, endnu i en nyere Tid paa Kajnæs, blev Liget ved Begravelsen ikke ført lige ind i Kirken, men først én Gang omkring den. Præsten og Degnen gik i Spidsen, den sidste syngende. Omtrent et Aar efter holdtes Æreøl.

(Efter Grüner Nielsen i »Fortid og Nutid«.)

Juleskikke.

Man rensede i Stue og Stald, man skurede Tintøj og Kobbertøj, vaskede Linned og Lagerer, men passede paa at intet Vasketøj hang ude i Juledagene, da man ellers kom til at klæde Lig i det kommende Aar; men rensede sin egen Krop særlig grundigt; selv den skidenfærdige Kælling vendte jo sin Særk Juleaften. Intet af det gamle Aars Snavs maatte føres ind i Højtiden eller over i det nye Aar.

Intet maa være tilbage af det gamle Aars Uorden; laante Ting maa bringes hjem inden Juleaften. Skødelsskovl og Ovnsrage skal tages ind; ellers bruger de underjordiske dem til deres Julebagning. Ploven skal bringes i Hus; ellers kan onde Væsener, der er paa Færde, splitte den ad; eller Jerusalems Skomager sætter sig paa

den, og saa vil der ikke gro andet end Ukrudt efter den i Aarets Løb. Naar Julen er Ophav til Aarets Grøde, er det en Selvfølge, man maa tage særlig Vare paa Ploven.

Der siges ogsaa, at den Mand, der lod Ploven staa paa Marken Juleaften, var sikker paa at faa Prygl af sin Kone det kommende Aar.

Der maatte ingenting »gaa rundt« i Juledagene (Spinderok, Slibesten o. l.), der maatte ingen Knive skærpes, for ellers skulde Kreaturerne dø. Man maatte ikke lægge Linned paa Hegenet, naar man ikke vilde klæde Lig i det følgende Aar. Flere Steder maatte man heller ikke smøre Fodtøj i Julen, for ikke at komme i Konflikt med Øvrigheden inden Paaske. —

»Naar ikke alle Julemærker slaar fejl« er et kendt Mundheld. De tolv Dage, fra 1. Juledag til Hellig tre Kongers Dag havde stor Betydning for Vejret i det kommende Aar. Som Vejret var i de tolv Dage, skulde det blive i de tolv Maaneder. Man tegnede derfor med Kridt tolv Ringe paa en Bjælke i Stuen. Hver Ring deltes i to Dele, Formiddag og Eftermiddag. Disse Felter blev, eftersom Vejret var, bemalet med Kridt. De gamle mente, at denne Forudsigelse skulde være rigtig, »naar ikke alle Julemærker slaar fejl«. —

Kongelyset.

I den Tid, da man brugte Tællepraase, var det almindelig Skik, at man Helligtrekongersaften tændte det saakaldte »Kongelys«. Det bestod af tre sammenbundne Praase.

Naar Kongelyset var nedbrændt gik man til Sengs. Vilde Pigerne vide, hvem de skulde faa til Mand i det kommende Aar, saa skulde de gaa baglæns i Seng og sige:

»I hellige Konger tre,
 lad i denne Nat mig se
 hvis Brud jeg skal være,
 hvis Navn jeg skal bære,
 hvis Lin jeg skal brede,
 hvis Seng jeg skal rede.«

Brudgommen skulde saa vise sig i Drømme.

Barsellyset.

Det var i gamle Dage Skik og Brug, at naar et Barn blev født, skulde der brænde Lys i tre Nætter, for at Moder og Barn ikke skulde blive forhekset. Ligeledes kunde Troldene ikke komme ind i Barselstuen for at forbytte Barnet naar der brændte Lys. Naar Barnets Tøj veksledes, skulde Lyset bæres tre Gange om Tøjet, før Barnet fik det paa, saa kunde Hekse eller Trolde ikke gøre Barnet noget.

Kyndelmisseskik.

Til Kyndelmisse prøvede man paa at faa at vide, hvorledes den næste Høst maatte blive, og man fulgte da følgende gamle Raad:

Man tager en Skovlfuld af Avne og kaster dem paa Møddingen. Flyver de bort, saa lad dem bare flyve, for saa giver Høsten Foder nok til næste Aar. Bliver de liggende, saa maa de samles op igen, thi det vil blive knapt med Foderet til Foraaret, og man maa straks begynde at spare.

Ved Lavensby Byled.

Naar Herskabet paa Østerholm var paa Besøg i Nordborg eller paa deres Jagtslot Augustenhof, kørte de sædvanligt igennem Nørreskoven og den gamle »Herrevej« til Nordborg og Augu-

stenhof. Men paa Tilbagevejen kørte de for det meste igennem Byerne Pøl, Lavensby og Havnbjerg. De havde i Reglen en Forløber med. Lige udenfor Bolet Nr. 2 i Lavensby var der Byled, som om Sommeren var lukket, for at Kreaturerne ikke skulde komme ind i Byen. Naar Drengene saa Herskabet komme kørende, løb de altid ud og lukkede Byledet. Naar Løberen saa, at Drengene kom løbende for at aabne det, sprang han med sin Hest over det og red videre. Naar Herskabet var kørt igennem, lukkede Drengene igen Ledet. En af Drengene løb ved Siden af den fyrstelige Vogn og holdt sin Hue frem, indtil den Lakai, der stod bag paa Vognen, kastede en Skilling i den.

Sagn, Varsler og Overtro

»Enhver By har sine Trolde«, siger et gammelt Mundheld, og det er sandt. Hver By har ligefrem et Mylder af Folkesagn, Fortællinger om Trolddom og Varsler, Bysnak og Anekdoter om et eller andet fra Bylavet.

Idag tales der ikke meget om den Slags Ting. Der er nu saa godt som ingen, der tror paa Spøgelse eller Varsler. Man betragter de gamle Fortællinger som Børnesnak og undser sig ligefrem ved at fortælle det videre, hvad man ved af den Slags Historier. Interessen henledes idag paa andre Ting. De gamle Fortællinger gaar tabt.

Men det er v o r e F o l k e m i n d e r, der gaar tabt, hvis vi ikke i Tide sørger for at holde dem fast, det er en Kulturskat, der er ved at forsvinde. At faa disse Sagn og Fortællinger optegnet, hører med til Hjemstavnsforskningens fornemste Opgaver.

Overtro er Forestillinger om overnaturlige Kræfters Indvirken paa Menneskets Sind, Mangel paa Kendskab til Aarsagssammenhæng, dels af Frygt for at gaa Sagen til Bunds og undersøge Virkeligheden eller Muligheden af det Syn eller den Lyd, man har antaget for at være noget overnaturligt, et Varsel.

Angst for Døden, eller Spekulationer over Døden, Sygdom eller Ulykke kan have fremkaldt Overtroen om Gengangere, Spøgelse og alskens Trolddom. Følgen deraf bliver, at Overtroen dikterer Menneskenes Forholdsregler, enten blot

som Beskyttelse mod Fare, eller at fremtvinge venligtsindede Magter til Beskyttelse.

Her søger Overtroen over til Trolddommens Bistand. Utallige og utrolige var de Midler, man greb til, for at sikre sig mod Sygdom, Ildsvaade eller anden Ulykke. At dagsætte Ild eller et legemligt Onde (Svindstot, Pest eller Bylder) i et Træ eller en Sten, hørte næsten til Hverdagens Begivenheder. Spøgelse eller Gengangere kunde manes i Jorden ved Hjælp af Korsets Tegn eller et Bibelord, saaledes er Overtroen i mange Retninger forbunden med en vis Kultus.

Spøgeri er den overtroiske Forestilling om, at afdødes Sjæle gaar igen. Troen paa Spøgelse og Gengangere er meget gammel — den kan føres tilbage til Bibelens Dage — og den lever sikkert endnu mange Steder i vor Tids Befolkning. Gengangeren tænkes at være en Sjæl, der ikke kunde finde Hvile i Graven paa Grund af en eller anden ond Gerning, Mord, Selvmord o. a., og derfor Gang paa Gang maa tilbage til Ugeringsstedet. Ofte var Kirker og Kirkegaardene i Almuens Bevidsthed Hjemstedet for Spøgeri og i Midnatstimen huserede de der ligesom Husspøgelset i de gamle Slotte. Spøgelsetroen har faaet rig Næring af Mørkerædsel og de Forestillinger, Folk let udsættes for i mørke Nætter.

Varsel er en Begivenhed eller Oplevelse, en Forestilling eller Drøm, der tages som Meddelelse om noget, der skal ske i Fremtiden. Inden for Begrebet Varsel drejer det sig for det meste om Død, Ildebrand, Krig eller anden Ulykke, der varsles næppe noget godt. — Den parapsykologiske Forskning har forsøgt at afgøre, om der kan tillægges Varsel virkelig Betydning, uden at Spørgsmaalet dog har fundet en virkelig Afgørelse af overbevisende Natur.

Ængstelighed og Selvsuggestion er i mange

Tilfælde den virkelige Aarsag til mangt og meget, hvad Folk mener at have hørt eller set. En Skygge, en Taagedannelse, en Lyd eller et lille Naturfænomen, — noget ganske naturligt, naar man blot søger Aarsagen — er meget ofte Skyld i overtroiske og ængstelige Menneskers Forestillinger.

Troen paa Forvarsel om Ligskaarer har i ældre Tid været meget udbredt her paa Egnen og er det endnu. Møder man en Ligskaar, maa man gaa af Vejen derfor, men ikke søge til højre Side, da man ellers bliver trængt ned i Grøften og ilde tilredt, saa man til sidst ikke kan røre et Lem.

Naar der dør nogen i et Hus, har gerne en af Familien hørt hans »Advarsel«, som de kalder det. Snart har man hørt en Vogn komme og holde foran Døren, snart hører man Skuffer, hvor Ligklæderne ligger, blive trukket ud, snart ser man en hvid Skikkelse eller en hvid Haand vinke et hjerteligt Farvel, eller man har hørt et stærkt Skrammel, som om noget var faldet ned paa Loftet, og dog er der intet. Det kan ikke være andet, end at man har set et Advarsel.

Hører man en Hund tude, kommer der Lig i den Retning, den vender Hovedet. Hører man i et Hus Faarekyllingen synge, eller ser man i Lyset en Høvlspaan, bløder ens Næse kun tre Draaber Blod, eller hviler man med en Ligkiste udenfor et Hus, vil der komme Lig i dette Hus.

Man maa ikke maale hverandres Fingre eller sidde tretten til Bords, det betyder en Død, før end Aaret gaar rundt. — Det er ikke godt, naar Hunden i en Stue ligger paa Maven med Ansigtet vendt mod Døren, eller naar en Ugle tuder i Laden. Det betyder, at der snart kommer Lig.

★

Der er aldrig Held ved at begynde noget paa en Mandag. — Vil man gøre en Rejse, og man straks undervejs møder en Krage, gør man bedst i at vende om, thi der vil ellers ufejlbarlig times en en Ulykke paa Rejsen. — Staar en ung Pige første Gang Fadder, maa det altid være et Drengbarn, thi ellers bliver hun let en gammel Jomfru. — Strør man Sand paa Gulvet, maa man omhyggelig passe paa, at der ikke kommer det mindste paa en ugift Person i Stuen, thi da bliver vedkommende ikke gift i dette Aar. — Et ungt Menneske maa drilles dygtigt før sin Forlovelse, ellers bliver hans første Barn let fjollet. — Regner det, naar en Brud kører til Kirken, er det Tegn paa, at hun ikke har været god mod Katten, men man holder ogsaa for, at det regner Guld i hendes Skød. — Man maa ikke røre en tom Vugge, thi da bliver Barnet uroligt og kan ikke let falde i Søvn. — Skriger et Barn meget, medens det bliver døbt, bliver det en god Sanger.

Naar en Edderkop spinder ned foran ens Ansigt, betyder det Lykke. Ligeledes har man Lykke med sig, naar man finder en Fire- eller Femkløver. Naar man nyser eller ser et Stjerneskud, skal man i samme Øjeblik ønske sig noget, da vil det gaa i Opfyldelse.

Naar det regner, og Solen skinner i samme Øjeblik, betyder det, at en Sømand farer til Himmels og en Skrædder til Helvede. — Peger man med Fingeren op imod Maanen, vil den bulne. — Forlader et Par Storke deres gamle Rede, vil dette Hus snart brænde.

Vil man vide ens egen Skæbne, maa man slaa op i Salmebogen Nytaarsaften, eller man maa huske den Drøm vel, man har Nytaarsnat, thi den vil gaa i Opfyldelse, inden Aaret løber om.

Lider ens Barn af Slagtilfælde og Krampe, kan man fordrive det ved at give en Kat eller

et andet Dyr ind af Barnets Fraade. Sygdommen forlader da Barnet og gaar over paa dette Dyr.

Som andetsteds spiller Lygtemanden ogsaa paa Als en stor Rolle. Folk lader sig meget ofte forskrække. Særlig ofte viser han sig over Mergelgrave eller Moser.

Vil man ikke have Mareridt om Natten, maa man sætte sine Sko omvendt foran Sengen.

Som bekendt var det tidligere en almindelig Overtro, og den er ikke forsvunden endnu, at saa længe Børn ikke var døbte, kunde »det smaa Tøj«, »Undervædstøj« (under, fordi de lever under Jorden, ^vitte, vætte = lille) let faa Magt over dem og ombytte dem. For at sikre sig mod denne Fare lagde man da enten Staal, en Saks eller en Kniv, eller ogsaa et lille Himmellys eller Ellys, en Slags klar gennemsigtig Sten af langagtig Form, som nok oprindeligt skal være forstenede Orme*), under dem. Undertiden brænder man ogsaa Lys hos dem i den Tid.

(Efter Chr. Knudsen, 1857.)

Brandtræer i Havnbjerg Sogn.

Rundt om paa Als staar en Mængde Træer, i hvilke der er dagsat Brand. De maa ikke fældes, for saa vil denne eller hin Gaard brænde. Det samme siges om Tjørnebuske og ogsaa om Sten siges det, at de ikke maa flyttes eller kløves. Ogsaa i Havnbjerg Sogn kendes flere Steder, til hvilke denne Overtro er knyttet.

Ligesom man kunde dagsætte Ild i et Træ, kunde man ogsaa sætte Bylder eller et andet

---

*) Hermed mener Chr. Knudsen en Belemmit, der ogsaa kaldes »Tordensten« paa Als.

Onde i et Træ. Den, der fælder Træet, faar det dagsatte Onde.

Ved Frk. Petersens Gaard i Lunden (Forpagter Diedrichsen, paa Toften »Toftlanghøj«, staar en stor Bøg, i hvilken der er hensat Brand for nævnte Gaard. — Den maa altsaa ikke røres! —

Henrik Ussing skriver i »Det gamle Als«, »at der ved Stien op imod Havnbjerg Kirke staar en Tornebusk. De Kirkeældste i Lavensby vilde have den ryddet; det blev dog ikke til noget, men Kirkeværgen lod Kirketjeneren hugge den ned til Jorden. Det blev Præsten meget ked af, for naar den gik ud, skulde Præstegaarden brænde. Hans Clausen i Havnbjerg mente imidlertid, at det var noget Vrøvl, for han kunde selv huske, at den Torn begyndte at gro der, og for Resten gror Tornen godt nok igen, saa Præsten kunde trøste sig.« —

Paa Langdyssen »Klingsten« øst for Brandsbøl Skov, tilhørende Gaardejer Mads Schmidt i Brandsbøl, staar en gammel Eg, der blev fredlyst sammen med Langdyssen i 1933. I dette Træ er der sat Brand for Ejerens Gaard. — Det er altsaa godt, at det er fredlyst! —

»Paa Jørgen Jacobsens Mark i Lunden staar den største Hvidtjørn, der findes paa Als. Den skal være flere hundrede Aar gammel. Sagnet fortæller, at en Olding engang skal have sat »Boels-Ild« i Tjørnen med den Bestemmelse, at Tjørnen skal blive staaende og vokse, saa længe det er muligt, saa skal ogsaa Gaarden blive staaende og gaa i Arv fra Fader til Søn.«

(Havnbjerg Kirkekronik.)

Om samme Tjørn berettes andetsteds:

Byerne Brandsbøl og Lunden var før kun én Landsby, som laa paa Jørgen Jacobsens Mark i Lunden. Marken fører Navnet »Trilstof«.

Byerne nedbrændte fuldstændig paa én Dag. For at undgaa en ny stor Brandulykke, byggede man Byen op igen i to Dele, som den endnu ligger. Paa »Trilstof« stod en meget stor Tjørn — den største, man kendte paa Als — i denne Tjørn blev der hensat »Brand« for begge Byer.

Den 12. Februar 1894 faldt Tjørnen under en stærk Storm. Nu er der kun en Stump tilbage af den.

Paa »Kongshøj« en Mark, der nu tilhører Gaardejer Otto Petersen i Havnbjerg, har ligget en Kæmpehøj og paa denne en stor Sten, der antages at have været Gravkamrets Overligger. I denne var »hensat Ild« for Ejerens Boel. Stenen er nu borte, og Højen er udjævnet.

1851 købte Jørgen Christensen — Jørgen Mai eller Maikromand, som han ogsaa kaldtes — et Stykke Grund, der laa lige overfor Kroen i Lunden, og her byggede han samme Aar en stor og smuk Kro, med Indkørselsport foran og indrettede den gamle Bygning til Lade og Brænderi. Faa Aar efter brændte det hele. En Formiddag opstod der Ild i Brænderiet og i et Nu omspændte Ilden alle Bygninger. Det var første Pinse-dag. Den gamle Pastor J. Knudsen stod i Sakristiet og vilde lige gaa ind i Kirken for at gaa op paa Prædikestolen, da han i det samme slog Øjnene op og saa, at det brændte. Han blev først forskrækket, men fattede sig hurtigt, gik ind i Kirken og underrettede Menigheden derom, hvorpaa Gudstjenesten blev aflyst, og alle forlod Kirken. Der kom nu en Del Hjælp, men det var for sent, det blæste stærkt og Ilden havde for megen Magt. Kroen byggedes op paa samme Sted. Nogle snakkede om, at den atter vilde brænde om et Par Aar, thi der laa en farlig Sten under Grunden. —

Andre fortæller herom: Da man byggede Majkroen 1851, hentede man en Del Grundsten fra Elsmark. Deriblandt fandtes en Sten, som Johan Petersen i Elsmark fraraadede dem at tage, da han paastod, at der var hensat Ild i den, og derfor var den farlig at tage med. De agtede ikke derpaa, lo blot af ham, og Stenen blev lagt under Bygningen. Johan Petersen, som tit var kommet i den gamle Maikro, holdt inde med sine Besøg i den nye Kro, da han paastod, at han ikke turde gaa derind, saalænge denne Sten laa under Bygningen.

Tre Aar efter brændte Kroen. Man talte da noget om, hvad Johan Petersen havde sagt, og man besluttede, da man ryddede Grunden, at han skulde udpege den Sten. Det gjorde han, og mærkelig nok var den helt forvitret og fuld af Sprækker, medens de andre Sten var hele. Den blev da kastet bort, og en anden Grundsten lagt under den ny Bygning.

Gloende Hestesko under Kærnen.

Naar man kærnede, og Smørret ikke vilde skille sig ud, troede man, at Kærnen var blevet forhekset. Man sendte Bud efter »en klog Mand«. Da Manden kom, tog han en Hestesko, som han lagde i Ilden, til den var gloende, hvorpaa han lagde den under Bunden af den forheksede Kærne, saa den brændte et Mærke deri. Der blev mere Held ved Kærnen efter denne Behandling.

Mod Kalvekastning og Mare.

Paa en Gaard var der en gammel Røgter, der brugte følgende Middel til at forebygge Kalvekastning: Paa Væggen ud for Hovedet af hver Ko malede han et stort Kryds med Tjære, det

var efter hans Mening et ganske ufejlbarligt Middel.

Naar man om Morgenen fandt en Hest staaende vaad af Sved paa sin Baas, troede man, at Hesten var blevet redet af en Mare. For at holde Nattermaren ude af Stalden tegnede man saa paa Loftet over hver Hest en bestemt Figur, der blev kaldt et »Nattermarekors«. Man har endnu i Firserne set et saadant Tegn i en Stald.

Naar en Ko ikke vilde blive ren efter Kælving, skulde man liste sig over til Naboen og stjæle tre Kaaltoppe, som man skulde faa Koen til at æde. Derefter skulde man tage en Rive og rive Koen tre Gange over Ryggen dermed.

Mod Hekse.

Naar man i gamle Dage mødte en Heks, gjaldt det om at værge sig mod hendes onde Øjne. Dette kunde ske paa flere Maader, men navnlig maatte man da ikke forsømme i Tide og helst ubemærket at slaa Kors for Bryst og Pande. Lykkedes dette ikke, kunde Forsømmelsen genoprettes ved, at man, naar hun var passeret forbi, vendte sig om og spyttede efter hende, mens man mumlede: Din forb. . . . Heks. Men først og fremmest maatte man ikke lade sig bringe ud af sin Bane, det vil sige, det Ærinde man gik i, skulde man udrette, da hun ellers helt vilde faa Magten over én.

Mod engelsk Syge.

Naar et Barn led af engelsk Syge, gravede man en stor »Sadde« (Græstørv) op, hvori man lavede et Hul. Efter Solnedgang blev saa det syge Barn trukket nøgen gennem Græstørven, hvorefter denne igen omhyggeligt blev lagt ned der, hvor den gravet op, og blev vandet, for at

den kunde gro fast igen. Det var et Par Koner i Sognet, som paatog sig dette Arbejde, da Folk i Almindelighed var betænkelige ved denne mystiske Helbredelsesmaade. En gammel Kone har fortalt, at hun har været med til at trække over hundrede Børn gennem Græstørven.

At finde en Tyv.

En Tyv kan man opdage ved at stikke en Saks i et Sold og lægge Saksens Øjne ganske sagte paa ens egne og Modpartens Fingre. Tænker eller nævner man et Navn og modbeviser hverandre, gælder det for den Person, hvis Navn han har nævnt, naar Soldet bevæger sig rundt paa Fingrene, i modsat Tilfælde er vedkommende uskyldig.

(Chr. Knudsen, 1857.)

Ellen Jørgensen af Lavensby.

Anno 1665, den 20. Marts blev Ellen Jørgensen af Lavensby begravet 90 Aar gammel. Derefter skal hun altsaa være født 1575. Hendes Alder er dog vistnok noget for højt angivet. I hine Tider kom det ofte for, at gamle Folk ikke rigtig vidste, hvor gamle de var. Det har været vanskeligt at oplyse, naar man savnede Almanak og skriftlige Optegnelser, og selv om man havde dem, blev Alderen dog ikke nøjagtig angivet. »90 April« siger en 90-aarig, der lakker hen imod de 90 Aar. De runde Tal spiller en Rolle i de gamle Kirkebøger, fordi Alderen kun tilnærmelsesvis kunde angives. Det har sikkert ogsaa været Tilfældet med Ellen Jørgensen. Ved hendes Død tilføjer Præsten, Hr. Anders Beyerholm: »Hun hafde været med at bære Sten og Kalck till Nørburgs faste Bygning, maatte spørge at Nørburg skulde brænde, da hun laae paa

hendis Sygeseng, samme Aften, da hun om Morgen var blefven berettet, d. 14. Marts 1665. Den sørgelige oc jammerlige Ild gik an Klokken 7 om Aften, Ilden varede indtil Slottet faldt 7 Timer oc der var bygt paa Slottet i 7 Aar. Ach! Gud være os naadig!« — Spørgsmaalet er nu, naar blev der bygget paa Nordborg Slot. Det blev meget ramponeret 1658 i den svenske Krig, da det blev beskudt af de Allierede, der tvang Svensken til at opgive det. Det maa da atter være bleven sat i Stand, og det kan ogsaa passe med den syvaarige Bygningstid. Men dengang har den gamle Ellen Jørgensen næppe været med til at slæbe Sten og Kalk. Det maa snarere have været i hendes Ungdom, da Hertug Hans den Yngre levede, han skal i sin Tid have bygget paa Slottet, maaske helt have ombygget det. Han har jo ogsaa oprettet Ladegaarden, i al Fald forstørret dens Areal. Han lod Byen Tuntoft med 5 Boel nedbryde og deres Areal lægge ind under Ladegaarden. Denne By laa i Nærheden af Kirken og Præstegaarden, i den saakaldte »Ruglykke«. Ellen Jørgensens Hjem var senere i Klynns Eje.

(Efter Chr. Knudsen.)

Forvarsel ved Lunden
1848.

Under Treaarskrigen, da Havnbjerg Sogn havde stor Indkvartering, saa en Soldat, der færdedes en Aften i Nærheden af Lunden, et Lys over en Mergelgrav. Soldaten havde en Pige med, men hun kunde intet Lys se. — Otte Dage senere druknede en Soldat i denne Mergelgrav, da han vilde prøve, om Isen kunde bære. Den Soldat, der havde set Lyset, var med til at fiske den druknede op.

(Medd. af Herredsfoged P. Klinker, Nordborg 1917)

Det er rigtigt, at en dansk Soldat druknede den 23. December 1848 i en Mergelgrav ved Lunden. Det var henimod Aften, Juleaftensdag blev han fundet, og den 27. December blev han jordet paa Havnbjerg Kirkegaard. Den forulykkede var Jens Hansen fra Bøllemosehus, Underjæger Nr. 103 ved 3. Jægerkorps 2. Kompagni. Han laa i Kvarter i en Gaard i Lunden.

Ligskaren fra Brandsbøl.

Det var i Pastor Jørgen Knudsens Tid (1835—1861). Præsten havde en Aften været i Brandsbøl, for at berette en syg og var nu paa Hjemvejen. Da han kom til Korsvejen ved Lunden, kom en ung grædende Pige løbende imod ham og bad, om hun maatte følges med Præsten. Hun havde set en Ligskare oppe paa Vejen og turde ikke gaa videre. Hun fortalte, at hun havde set Præsten gaa lige bag Kisten og flere Bønder fra Brandsbøl og Lunden var med i Følget.

Kort efter døde den gamle Kone i Brandsbøl, som Præsten hin Aften havde berettet. Da hendes Lig var undervejs til Havnbjerg, skulde den unge Pige netop til Brandsbøl. Hun traf Ligskaren paa det Sted, hvor hun havde haft Synet. I Følget genkendte hun de samme Personer, hun havde set i Varslet.

(Meddelt af Pastor Clausen, Havnbjerg 1913.)

Nis Christian fra Lavensby.

Gamle Nis Christian fra Lavensby havde Ord for at være synsk. Det hændte flere Gange, naar han kom hjem fra Nordborg, at han sagde: »Nu bliver det igen galt ved Retterstedet.« Han havde gentagne Gange set Røgen forud, naar en »Heks« eller Troldekvinde skulde brændes, eller

naar en Krop hængte i Galgen paa den saakaldte Galgehøj, der laa i Nærheden af Fægteborg. — Nis Christian var saa aldeles sikker paa, at der faa Dage efter fandt en Henrettelse Sted, og det vidste sig ogsaa at være rigtig.

Da Naboer engang vilde have Nis Christian med til Retterstedet for at overvære en Henrettelse, svarede han: »Nej æ hæ' jo ållere' se'et.«

(Efter Optegnelser af P. Klinker, Nordborg.)

Stjernes kud.

I ældre Tid troede man paa Als, maaske ogsaa paa andre Egne, at en Bøn, som blev frembaaret i Hast, mens man saa et Stjernes kud, havde særlig Adkomst til at blive bønhørt. Da det drejer sig om faa Øjeblikke, maatte en saadan Bøn blive kort. Fra min Barndomstid mindes jeg en Fortælling af min Moder om en gammel tro Tjenestekarl paa hendes Fødegaard i Lavensby, der ved en saadan Lejlighed altid havde følgende Bøn tilrede:

Gud, giv mig Sundhed, daglig Brød
og Salighed, naar jeg en Gang er død!

Peder Ottesen i Havnbjerg.

Havnbjerg Kirke-Chronik fortæller:

1709—1781 levede paa Hans Clausens Gaard i Havnbjerg en Hans Hansen. I hans Tid boede her en »Præsteindørste« Peder Ottesen; om ham troede Folk, at han kunde hekse. Døde et eller andet Sted et Kreatur, beskyldte man Peder Ottesen derfor. Undertiden skete det, at Køerne i en Stald alle var bundet sammen, eller at Køernes Haler var gjort fast til Loftet. En Nat skreg Hønsene saa forfærdeligt paa Hans Hansens Gaard, og da den gamle Hans gik ud i Stalden

for at se, hvad der var i Vejen, fandt han Hønsene to og to bunden sammen, saa at de ikke kunde røre sig. Peder Ottesen fik Skylden, det var ham, der havde forhekset Hønsene. Hans Datter beskyldte man ligeledes for Hekseri. Hun blev engang beskyldt for at have kastet noget i Vejen for en Person, hun ikke kunde lide, for at den skulde træde derpaa, men en af hendes egne Børn kom til at træde derpaa og tog Skade deraf.«

Gammel Bøn fra Nordals.

Helle Krist, helle Krist,
 gi' mæ' Brød te' mi' Fisk
 gi' mæ Øl i mi' Kand',
 saa vil æ alle læ'r å band'.

Nissemænd.

Der var næsten ikke et Hus i Nørherred, hvor der ikke boede en Nisse. Nis var kun lille, en til halvanden Alen høj. Hovedet var forholdsvis stort, Munden bred og Ansigtet sad i en Krans af langt Haar og Skæg. Hagen var glatraget i Lighed med de alsiske Bønder. Paa Hovedet bar han en rød eller graa strikket Uldhue. En rød Vest, sorte Knæbukser og hvide Uldstrømper udgjorde Klædedragten. Paa Fødderne havde han et Par rigtige Jyllændertræsko med Halmvisk, som Karlene paa Gaarden bar dem.

Naar Lænkehunden om Aftenen var urolig og naar den gøede og knurrede om Natten, vidste man, at det var Nis Puk, der drillede den. Naar man om Morgenens fandt Hestene i Sved i Stalden, var der ingen Tvivl om, at Nis havde taget sig en Ridetur om Natten. Men Bonden tog sig i Agt, ikke at fornærme Nis med Skældsord, thi Nis var igen paa mange Maader et nyttigt Væsen paa Gaarden. Han vogtede Køerne, sørgede

for at Mælken gav rigeligt Smør, og at Soen ikke bed sine Grise ihjel, og han førte Krig mod Rovdyrene i Hønsedaarden og Dueslaget.

Men derfor forlangte Nis ogsaa Erkendtlighed. Om Aftenen vilde han til rette Tid have Ro i Huset. Han lagde stor Vægt paa pligtro Arbejde, især paa Kreaturerne Behandling. I Stalden og paa Høloftet sov han paa sin Post. Om Aftenen, naar Husets Beboere forsamledes i Stuen, hvor Husmoderen og Pigerne kartede Uld eller spandt, og Karle drejede Tækkesnor af Rughalm, vilde Nis gerne snige sig ind under den varme Kakkelovn, for at høre, hvad der blev fortalt om andre Folk i Byen. Der kom det ofte til Kamp med Huskatten, som vilde gøre ham Pladsen stridig. Vilde man ikke have Nis under Kakkelovnen, saa behøvede man blot at lægge en Ildklemme og en Kulskovl over Kors foran Kakkelovnen.

Juleaften forlangte Nis ogsaa sin Part. Da sad han paa det øverste Trin af Loftstigen, paa Knæerne havde han sin Tallerken med Risengrød med Sukker og Kanøl og det store Smørhul i Midten. I højre Haand holdt han sin Træske, i venstre en Potte med sød Hansbærsaft og Ansigtet straaledede af Tilfredshed.

Men drillede eller ærgrede man Nis Puk, saa hævnede han sig. Hønsene lagde Æggene udenfor, Kalven døde, man kunde kærne timevis, uden at der viste sig Smør, hele Husholdningen forfulgtes af Uheld, og Gaardens Drift gik tilbage. Det var ikke saa let at faa Nis god igen. Naar man ikke gjorde sig Umage for at forsone ham igen, saa forlod Nis Gaarden, indtil den gamle Ejer maatte afstaa den. Kom der en ny Ejer, indfandt Nis sig paa Gaarden igen.

(Efter Fr. Christensen, Nordborg.)

Nis Puk og Dukaten.

Paa Mads Schmidts Mark øst for Brandsbøl Skov ligger Langdyssen »Klinksten« med flere Dyssekamre. En Pige fra Brandsbøl skulde ud i Marken at malke og kom forbi Højen. Udenfor det ene Kammer sad Nis og soled sig. Pigen havde ofte set ham paa dette Sted og raabte »Godaw, Nis«, da hun gik forbi. Hun var kommet lidt forbi Højen, da Nis raabte: »Hør, Ann'stin! kå do vælt den stue Steen de öw'e å e Mark, saa ska' do faa en Dukat!« Nis pegede med Fingeren efter en Sten, som laa et Stykke inde i Marken. Hun lo, men alligevel vilde hun vise den lille Purk, hvad hun kunde. Hun tog fat i Stenen og vendte den om. Til sin store Forbavselse fandt hun et Guldstykke under Stenen. Hun tog Guldstykket og løb tilbage til Dyssekamret, men Nis var der ikke mere. —

For en Del Aar siden var dette Guldstykke endnu i Familiens Eje ovre i Sundeved, det blev baaret som »Stikkenaal«, men kun ved festlige Lejligheder.

(Førstelærer Riis, Havnbjerg, 1911.)

»Grønhøj«.

Ved Markvejen fra Jørgen Jepsens Gaard i Brandsbøl ned mod Sandvig ligger Tomten efter en Gravhøj, »Grønhøj«. (Kortbl. Havnbj. Nr. 151). I denne Høj boede Nisser, og de holdt ofte Gilde med deres Kammerater fra Omegnen. Ved saadanne Festligheder hævede Højen sig, og den hvilede paa fire Guldsøjler. — Der var et festligt Lys inde i Højen og Musik og Dans. Saasnart et Menneske kom i Nærheden af Højen, sluktes Lysene, og Højen sænkede sig atter ned paa Jorden.

»Kielshøj«

ligger i Nabomarken, lidt Nordøst for Grønhøj (Kortbl. Havnbjerg Nr. 152); om den gaar samme Sagn. Ogsaa den hævede sig paa gyldne Piller, og en vidunderlig Glans strømmede ud af Højen. Ved et langt festligt Bord sad Nisserne i muntert Lag. En Bonde fra Brandsbøl kom en Aften silde forbi Højen. Han blev bange og løb op til Havnbjerg for at hente Præsten. Men da de kom til Højen var intet at se. —

»Kragehøj«.

Mellem Lunden og Svenstrup ligger en lille Skov »Kragetorn«, den tilhører Gaardejer Chr. Mathiesen i Lunden.

Midt i Skoven ligger en ret stor Gravhøj, »Kragehøj«. En stor Udgravning i Midten viser, hvor Dyssekamret har været.

Chr. Mathiesens Fader har udgravet Kamret i Aaret 1886, for at benytte den store Dæksten og de andre Sten som Grundsten ved Ombygningen af Gaarden. I Kamret fandtes bl. a. en Stridsønske af Granit. I Højens Overflade laa en Stenpakning og deri et Bronzesværd.

Herredsfoged P. Klinker i Nordborg, der bad om at faa disse Ting, sendte dem til Museet i Flensborg.

(Meddelt af P. Klinker, 1913.)

»Lyshøj«.

Paa Gaardejer Chr. Mathiesens Mark vest for Lunden har ligget tre Gravhøje. Den største af dem var »Lyshøj«. Den blev sløjfet 1905. Paa dens Top havde man indtil da hvert Aar afbrændt St. Vitus Blus. —

Først i 90'erne i sidste Aarhundrede var der

allerede bleven gravet i Højen. I et Stenkammer fandt man nogle Stenredskaber, men man ved ikke, hvor de er kommet hen. (Kortbl. Havnbjerg Nr. 87).

Galgehøj.

Galgehøj var en lille Gravhøj, der laa paa det højeste Sted paa Fægteborgs Mark, sydøst for Gaarden. (Kortbl. Nordborg Nr. 283). Højen er nu helt udjævnet. Her var i det 17. og 18. Aarhundrede Nørherredets Rettersted, og mange er her bleven henrettet for Trolddom eller Forbrydelser.*) En gammel Kone i Lavensby, Metmari Jørgens, kunde altid sige forud, naar en blev henrettet paa Galgehøj. Hun kunde endda sige, om Forbryderen blev brændt eller hængt, eller lagt paa Hjul og Stejle.

»Brandshøje«.

I en tidlig Middelalder, da Bundsøen endnu var en herlig Fjord, hævede sig paa »Knuden« en stærk befæstet Borg med høje Taarne og Tinder. Borgens Herre var den mægtige Ridder Brand. En stor Del af Als Nørherred tilhørte ham, det varede ikke længe, før hans Arbejdere bosatte sig i Nærheden af Borgen. Der opstod en Landsby, som efter Ridderen fik Navnet Brandsbøl.

Da Ridder Brand døde, blev han bisat paa Marken mellem Brandsbøl og Stevning, og man kastede en stor Jordhøj over Graven. Kort efter døde hans Hustru, hun blev bisat ved Siden af Ridderens Grav, hvor man ligeledes opførte en

---

*) S. J. Raben, Havnbjerg Sogn, S. 50—62. (Hefte I i Serien »Fra Als og Sundeved«, 1926.)

Mindehøj. Disse to Gravhøje kaldes endnu »Brandshøjene«.

(Meddelt af Førstelærer Riis, Havnbjerg, 1913.)

Sillehøj, Stubhøj og Langhøj.

Paa Marken mellem Mads Schmidts Gaard og Brandsbøl Mølle har ligget flere Gravhøje, der endnu er kendelige som overpløjede Tomter. Tre af disse har Navne: Sillehøj, Stubhøj og Langhøj.

Om disse Høje skrives i »Morskabslæsning for den danske Almue« 1840, S. 737:

»Paa en Gaardmands Mark i Brandsbøl findes tæt udenfor Vaaningshuset en Høj, kaldet »Sillehøj« (Ceciliehøj). Anledningen til denne Højs Navn fortæller Sagnet saaledes:

I omtalte Høj boede fordem et Parti af de saakaldte »Underverdenstøj«, der var meget godt bekendt med den nær Højen liggende Gaard. Nu hændte det sig, at Gaardens daværende Ejer havde et lille nydeligt Pigebarn ved Navn Cecilie. Dette ønskede Troldfolkene at eje, hvorfor de engang, da de fik Lejlighed dertil, borttoge Barnet og førte det ind i Højen. Deraf skal den have faaet Navnet »Sillehøj«.

»Stubhøj« har vistnok Navn efter det sammenvoksede Buskværk (Stubbe), som fandtes paa Højens Top. Dette Buskværk er nu indrettet til et lille Lyststed med et Par Grønsværskbænke, og derfra har man en dejlig Udsigt. Højen selv er kun lille, stejl og rundagtig.

Den ganske tæt derved liggende »Langhøj« har sandsynligvis faaet Navn efter dens langagtige Form. Dens egentlige Højde er ubetydelig, men formedelst Landjordens betydelige Højde haves fra denne, ligesom fra den forrige,

en dejlig Udsigt over den temmelig store nærliggende Bundsø og den overalt skønne, afvekslende Omgivelse.

Den har derfor ogsaa ofte lokket Byens muntre Ungdom til Besøg ved festlige Lejligheder, og disse har for et Par Aar siden indrettet paa dens Top en rummelig Danseplads, hvorved den endnu oftere blev Skueplads for deres Livlighed. De jubler der maaske paa et af Forfædrenes Gravsteder eller et fordums Offersted.« —

Hekseri i Brandsbøl
(1880)

I Brandsbøl By blev paa næsten én Gang alle Kreaturer syge, og Dyrslægen erklærede, at han ikke kunde hjælpe, fordi »der var gjort noget ved Kvæget«. Der var ingen anden Udvej, end at hente den kloge Kone i Byen. Hvad hun foretog sig i Stalden, vidste man ikke, men Kvæget blev rask igen. Derpaa sagde hun, at naar én eller anden skulde komme og bede om noget, maatte der ikke gives noget, thi Tiggeren vilde være den, som havde forhekset Kreaturerne, og naar han fik noget, vilde de blive syge igen.

Snart kom en hæderlig Mand fra Byen ind til en Bonde og bad om at laane et Brød. Bonden mente ikke, at der var Grund til at afvise ham og gav ham Brødet. Men Straffen stod for Døren. Kvæget blev sygt, hverken Dyrslægen eller den kloge Kone kunde hjælpe.

(Meddelt af Lærer Nielsen, Hørup. 1913.)

Spøgeri ved Havnbjerg Skov.

Paa Lunden Mark er i gammel Tid bleven begaaet et Mord. En Pige fra Melsgaard og en

Karl fra Hjortspring var forlovet, og de traf hinanden et Sted mellem Lunden og Oksbøl, hvor Stien, der fører over Tombjerg til Broballe, skærer Vejen. Ved dette Møde betroede Pigen sin Kæreste, at hun var frugtsommelig, og Karlen greb hende da og skar Hovedet af hende. Imidlertid blev han bange for at lade Liget ligge paa Stedet. Han puttede Hovedet og Kroppen i en Sæk og slæbte omkring med Sækken for at finde et godt Skjulested. Paa flere Steder var han i Færd med at skjule Liget, men han opgav det altid igen. Først hen ad Morgenstunden skal han have nedsænket Sækken i »Lønsøj« (Lonsøje) i Havnbjerg Skov. Man siger, at denne Søingen Bund har. Efter denne Tid var det i mange Aar ikke behageligt at gaa forbi Stedet. Det paastaas, at mange har set en Pige uden Hoved vandre der omkring. — Den tilstødende Mark fører i gamle Skrifter det gyselige Navn »Gysbro«.

(Havnbjerg Sognekronik.)

Forvarsel.

Der var en Pige i Hagenbjerg. Hun kunde se Varsler. En Nytaarsaften gik hun sammen med de unge paa Gaarden, saa saa hun saa slemt med Varsler, at hun besvimeede. Da hun kom til sig selv, spurgte de, hvad hun saa. Ja, hun havde set Hans Bondes Karl skyde sig, og saa varede det heller ikke mange Dage efter, saa skød han sig.

Spøgeri paa »e Tang«.

Hvor Vejen til Lunden bøjer af fra Nordborg Landevej, er der et Sted, som kaldes »e Tang«. Her kommer i mørke Nætter en hovedløs Mand ridende paa et hovedløst Føl henimod en Bæk,

hvor de lader, som de drikker. Mange er bleven kyst af dette rædsomme Spøgelse, og hvem der kan undgaa det, færdedes ikke der ved Nattetid.

Spøgeri i Klokketabelen.

Før Kirketaarnet blev bygget, 1857, stod en gammel Klokketabel i Kirkegaardens nordvestre Hjørne. En Aften gik Graveren op til Kirken, for at overbevise sig om, at han havde husket at lukke Kirkedøren. Da han kom forbi Klokketabelen, var der Støj oppe ved Klokkerne. Graveren mente, at der var unge Menneker oppe ved Klokkerne og gik derop. Han tændte Lys, men der var ingen. Han var lige kommet ned paa Kirkegaarden igen, da denne Buldren gentog sig. — Det kunde ikke gaa rigtig til, og for Graveren var der ikke andet at gøre, end at henvende sig til Præsten. Pastor Meyer var en modig Mand, han gik straks med op paa Kirkegaarden. Det buldrede igen oppe ved Klokkerne, og Præsten raabte ind ad Døren: »Kom ned, hvem der er deroppe!« — Der svarede med et nyt Bulder. Saa raabte Pastor Meyer:

»Du er ej til Gavn! —
I Jesu Navn —
Forsvind! —«

Efter dette Øjeblik var alt roligt i Klokketabelen.

(Meddelt af Dr. Burmeister, Nordborg. 1913.)

Hagenbjerg.

Kong Hagen har bygget Hagenbjerg Kirke (D. Atl. VII. s. 440). — Det var en norsk Konge Hagen, der engang plyndrede de alsiske Kyster

paa sine Vikingetog. Paa Vestkysten afbrændte han først Byen Brandsbøl, der deraf fik sit nuværende Navn. Derpaa drog Hagen videre op i Landet, indtil en tæt Taage standsede ham paa en Bakke, som endnu kaldes Taagebjærg, saa han maatte raste i 3 Dage. Da gjorde han i Ked-somhed sidst det Løfte til vor Herre, at han der i Egnen vilde bygge en Kirke til Guds Moders Ære, hvis Taagen forsvandt paa den 3die Dag. Det skete, og efter sit Løfte anlagde han en Kirke paa Bakken ligeoverfor til Marias Ære, og Kirken kaldes endnu efter dens Stifters Navn Hagenbjærg.

Taagebjærg.

Kong Hagen var i stærk Taage faret vild her paa Øen. Han gjorde da det Løfte, at der, hvor han først saa sin Flaade, som laa i Sundet, der vilde han bygge en Kirke, og da han kom paa den Bakke, som ligger lidt Syd for Kirken og endnu kaldes Taagebjærg, lettede Taagen, og han saa sine Skibe ligge nede i Sandvig. Men nu skete det mærkelige, at alt, hvad der om Dagen blev tilført af Byggematerialer, blev om Natten ført over paa en Bakke nordfor, der hvor Kirken nu ligger. Andre siger, at det var en Mand Hagen, der var i Besøg paa Nordborg Slot. Paa Hjemvejen foer han vild i den store Skov, der da strakte sig mellem Nordborg og Hagenbjærg. Efter sin Bøn til Gud fandt han sig ved Udkanten af Skoven paa en høj Bakke, hvor han byggede Kirken.

Klokkestrengsager.

I Aaret 1605 førte baade Præsterne, Kapellanerne og Degnene paa Als og Ærø Klage til Kongen, over den Skade, som Hertug Hans den

Yngre havde tilføjet dem, ved at tage forskellige Indtægter fra dem. Derom skriver ogsaa Hans Rasmussen, »Sognedegn til Hagenbjerg« (1600—1642), at der paa Brandsbølmark findes en Ager, kaldet »Klokkestrengsager«, som Rasmus Petersen i Brandsbøl benyttede og derfor skulde levere Snor til Kirkeklokken. Men da Kirken nu ikke havde dette Privilegium mere, bad han om at faa Ageren til sit eget Underhold, ligesom hans Forgænger i Embedet havde benyttet dem. Om Hans Rasmussen fik Ageren, ved man ikke, men ved Parcelleringen i 1770 hørte denne Ager til Degnelandet.

(Havnbjerg Sognekronik.)

Guldkareten i Hummelkiærsmaj.

Ude ved Havnbjerg Strand strækker sig et Engdrag ind mellem Skovene, skilt fra Havet ved det saakaldte »Drej«. Denne Eng kaldes Hummelkiærsmaj, fordi der gror megen Humle derude.

Der, fortæller Folkemunden, skal ligge en Guldkaret skjult — en Gudevogn, som i Hedenold er bleven sænket ned i Vandet, dengang da Engdraget endnu var en aaben Havarm.

Kanonen i Strandmaj.

I Nærheden af Kysten nord for Lavensby ligger »Armbjerg«. Bakken har dette Navn for den fattige Vegetations Skyld. Da Englænderne i 1807 krydsede ude i Bæltet, havde man paa Armbjerg markeret et Batteri. Paa Vognhjul havde man lagt Pumperør; men man havde ogsaa en rigtig Kanon. Man mener, at den maaske før har været paa Nordborg Slot. Det hændte en Dag, da man haandterede med den rigtige Kanon, at den kom i Bevægelse og rullede ned ad

Bakken og løb ud i den lille Mose, »Strandmaj«, og druknede. Folk paastaar, at den ligger der endnu.

(Meddelt af Gaardejer P. Schmidt,
Lavensby Mark.)

Sørøveren Christen Peersen.

I Nørreherred paa Als boede en Gang en Sørøver ved Navn Christen Peersen. I Farvandene omkring Als laa han ofte paa Lur med sit Skib, og der gik sjældent et Aar, uden at han plyndrede de forbisejlende Skibe og Baade.

Christen Tagsen, som boede i Adserballeskov, ejede en Galiot, der var et bedre Skib end det, Christen Peersen ejede. Og en Gang overfaldt han det og erobrede det. Christen Tagsen kom i ondt Lune, hver Gang han saa Sørøverne sejle forbi med hans Galiot. En Dag, da han stod ved Strandbredden uden for sit Hus, traf det sig saa, at Christen Peersen atter kom forbi nærmere ved Landet end sædvanlig. Straks fattede Tagsen den Beslutning ikke at tabe Skibet af Syne, før han saa, hvor det blev af. Til alt Held kastede Christen Peersen Anker ud for Brandsbøl Strand, hvor hans Søster boede. Christen Tagsen gik da til Nordborg for at anmelde Sagen, og Øvrigheden lod næste Dag Søsterens Hus omringe, og Sørøveren blev taget til Fange. Men Tagsen havde derfor endnu ikke sin Galiot, han frygtede for, at de, der var ombord, vilde sætte sig til Modværge. Flere Baade blev samlede, og der var modige Gutter nok, der havde Lyst til at se, hvad Galioten indeholdt. Mandskabet paa den gjorde dog ingen Modstand, kun en Svensker, der hørte til Besætningen, anede Uraad. Han raabte til sine Kammerater, da han saa, at saa mange Baade lagde sig omkring Galioten: »Tag mig Tøn-

derdusen, jeg tror, de vil entre.« Men Forsvaret blev dog ikke til noget, da Krudtet var blevet vaadt. Derfor maatte de alle overgive sig paa Naade og Unaade. Tagsen fik sit Skib igen tillige med det Bytte, der var ombord. Christen Peersen blev henrettet.

Christen Pedersen var fra Brandsbølle, var Fribytter i den svenske Krig fra 1709—1720, blev fanget 20. Maj 1718, ført til København og henrettet den 18. April 1719.

(Chr. Knudsen 1857.)

Krybskyttehistorier fra Havnbjerg Sogn

Hans Mortensen af Havnbjerg.

Hans Mortensen af Havnbjerg, født 1748, var en Nat i lyst Maaneskin paa Spor efter en Hjort nede i Kongens Skov (Nørreskoven). Pludselig springer en stor Hund gøende løs paa ham fra et højt Stendige. Han lagde an og skød den lige i Gabet. Han springer derpaa tilbage og skynder sig med at lade Bøssen igen. Da dette var gjort, gik han hen og betragtede den døde Hund, den havde et Spænde med Pigger om Halsen. Folk saa han ingen til. Der har maaske været Folk paa samme Færd som han selv. Nogen Hjort fik han ikke den Nat. Hans Mortensen sagde selv, da han fortalte Historien, »de der var med Hunden er nok bleven bange, de har nok kunnet høre, at det ikke var en Dreng, der skød, thi jeg havde et godt Skud i Bøssen.«

Da han blev ældre, fik han et underligt Rysten paa sig, og da Lægen spurgte ham, om han ikke en Gang var blevet bange, svarede han: »Jo dengang jeg var paa Spor efter den store Hjort og maatte skyde Hunden, da var jeg bange, indtil jeg igen havde ladet Bøssen, men herefter var jeg ikke bange mere.« — »Ja,« mente Lægen, »det hidrører nok fra den Tid.«

En anden Gang blev Hans Mortensen indhentet af to af Hertugens Jægere, men han sprang over bag et Hegn. Jægerne opfordrede ham til at komme over til dem, ellers vilde de skyde, men han svarede: »Skyd bare væk! men Jer Pande

skal komme til at brænde lige saa hurtigt som min!« Jægerne blev bange og red bort.

★

Hans Mortensen tjente 1774 hos Bolsmand Jens Christensen i Havnbjerg (Bolet Nr. 13). Han blev indviklet i en Krybskytterhistorie sammen med tre andre Karle fra Sognet, Peter Petersen fra Elsmark, Hans Hansen fra Havnbjerg og hans Fætter Chresten Christensen fra Lunden. 1774, 10. Søndag efter Trinitatis, den 7. August, lejede de en Kaadner Lauritz Lorenzen fra Brandsbøl til at sejle dem over til Arnkil for at skyde Vildt i Hertugens Skov. Imidlertid kom Hertugens Jægere over dem, de fangede Lauritz Lorenzen med sin Baad, hvori der fandtes tre Dyr, som de fire unge Karle havde skudt. Et fjerde Dyr havde de ogsaa skudt, men de havde ladet det ligge. Skipperen blev ført til Augustenborg med sin Baad, medens Karlene undslap. Den 9. August kom Herredsfoged Tillmann, Nordborg, og Staldmester Grodrian fra Augustenborg og holdt Forhør over dem, og efter et kort Forhør indsattes de i Arresten i Sønderborg, hvor de sad i tre Dage. Den 12. August kom de paa fri Fod, mod at stille Kaution. De var bange for at komme i Slaveriet. Men den 20. Januar 1775 fik de deres Dom, hver af dem skulde betale 45 Rigsdaler. Værst var det for den unge Hans Mortensen, der var en fattig Karl; han kunde ikke betale og maatte i Slaveriet. Men forinden fik han en Skrivelse fra Herredsfoged Tillmann i Nordborg, en Anbefaling fra ham, som han afleverede i Tugthuset. Da Opsynsmanden saa denne Anbefaling, sagde han: »Ja, jeg kan nok se, at Du staar godt anskreven hos din Myndighed.« Han fik én temmelig mild

Behandling og gik for det meste og hjalp Opsynsmanden i sin Lejlighed.

(Chr. Knudsen, 1857.)

★

To Krybskytter fra Lavensby, der var klædt i Kvindeklæder og sværtet i Ansigtet, overrumpede en Dag en af Hertugens Skytter nede i Hagenbjærg Skov, bandt ham paa Hænder og Fødder og gik derpaa paa Jagt. Da de havde skudt, hvad de vilde og bragt Byttet i Sikkerhed, løste de ham igen.

★

En Tjenestekarl oppe i Lavensby Johan Pommers havde engang skudt en Hare. Da han gik hjem, laa en af Skytterne, Hans Attesen, og passede paa ham, han forfulgte ham. Johan smed Træskoene og løb ind i en Gaard i Byen. Manden dér var ogsaa Krybskytte, og da Skytten vilde revidere, vilde Manden ikke give ham Lov dertil, og imens løb Johan bag ud af Huset og hjem. Men nu havde Skytten taget hans Træsko, og det var Bevis for Tyveriet. Saa skulde han for Retten. Men en Dag fik et Par Venner af Johan, en Bødker og en, der hed Hans Ærøbo, Skytten med ind i en Beværtning. Her sad Skytten og pralede af, at nu skulde Pommers dømmes. Bødkeren stod op og spurgte, om de ikke skulde gaa udenfor et Øjeblik. De følges ad, og lidt efter siger han til Attesen: Nu kunde han godt gaa ind, han skulde for sig selv. Saa gik Attesen ind, og Bødkeren gaar saa hen og tager Træskoene paa Frammersgulvet og smider dem i Brønden. Da de siden skulde vidne, var Træskoene væk. Det var en gal en. Attesen spurgte, om de ikke vidste, hvor de var blevet af, men de

forsikrede, det vidste de ikke. Da han nu kom i Forhør, havde han ikke noget Bevis, og Pommers slap dengang.

Christen Hansen fra Lavensby.

I den sidste augustenburgske Hertugs Tid blev der hvert Efteraar afholdt store Klapjagter paa Als, og Egnens Folk maatte møde som Klapperere. Der var meget Vildt omkring Aarene 1820—30, baade Harer, Ræve, Fasaner, Raadyr og Kronhjorte.

Ved en saadan Klapjagt i Lavensby havde Klapperne fanget en stor Hjort i Bolsmand Johan Johansens Mose, hvor den havde sat sig fast i Mudderet. Den blev nu forsvarligt bunden og firet frem for Hertugen. Bag ved Hjorten gik en Dreng, lille Christen Hansen (Skilling) fra Lavensby, han holdt Hjortens Hale, og hver Gang han trak i den, gav den et Brøl fra sig. Da nu Klapperne kom frem for Hertugen med Hjorten og for det store fornemme Selskab, der plejede at deltage i disse Jagter, sagde Klapperne til den lille Christen, at han skulde trække i Halen. Hjorten gav et højt Brøl fra sig, til Morskab for Selskabet. »Han der staar ved Halen skal have 8 Skilling,« bød Hertugen, og Christen fik sine 8 Skilling.

★

Christen Hansen, der i mange Aar var Daglønner i Havnbjerg Præstegaard, var 1848 med i den alsiske Landstorm. Han var en god Ven af gamle Jens Pæ'sen i Havnbjerg og fortæller herom: »Jens Pæ'sen var utilfreds med den megen Eksersits, han mente, at nu kunde vi nok holde op, nu var vi skam dygtige nok. Vi var ogsaa til stor Øvelse paa Rumohrsgaards Mark

og ved Egen. En Aften blev der slaaet Alarm, og vi rykkede ud til Brandsbøl Skov, hvor vi kom paa Post om Natten. Jeg stod Post nede ved Sundet, og Jens Pæ'sen, der skulde løse mig af, holdt ikke af at staa Post om Natten. Jeg tog saa hans Post for 4 gamle Skilling. — Ud paa Natten kom der en Brusen derude fra Havet. Det var en Hjuldamper, der gik op gennem Sundet, men det vidste vi ikke, vi troede, at det var Prøjserne, der kom. Dengang var det jo en Sjældenhed, at vi saa en Damper. Der kom ingen Prøjsere dengang. Vi var kun bevæbnede med Spyd, men var der kommet nogen, skulde de Fanden annamme mig nok have faaet at mærke, at det var mig, der stod der!« —

Christen Tønnesen.

Bolsmand Christian Nissen i Mels — han blev almindeligt kaldt Tønnesen, — var gift med Kjesten Johansen, Datter af Bolsmand Johan Johansen og Hustru, Maren Thomasdatter Otzen i Lavensby (Bol Nr. 7).

Det var i den Tid, da Hertugen af Augustenborg havde al Jagtret paa Als; her var en Mængde Vildt, Harer, Raadyr, Hjorte, Fasaner m. v. Men der var ogsaa et stort Antal Krybskytter.

Havnbjerg Præst, Pastor Meyer havde sit Ungkvæg gaaende løs i »Gamle Have« i Havnbjerg Skov.

I den Tid, da Christian Tønnesen var forlovet med Kjesten, var han en Nat paa Krybskytteri ude i »Gamle Have«. — Der sprang et Dyr op, og Christian skød. Dyret faldt, og da Krybskytten kom til, saa han til sin store Skræk, at det var en af Præstens Kvier, han havde skudt. Christian løb hjem og lod Dyret ligge. Først efter

nogen Tid fandt Præsten sin Kvie, men den var allerede ved at gaa i Forraadnelse.

Om Christen Tønnesen efter den Tid har tabt Lysten til Krybskytteri, melder Fortællingen intet. Han nævnes dog ikke i de mange Krybskytterhistorier fra Nordals.

(Meddelt af Chr. Hansen, Brandsbøl, 1942.)

DYBBØL-POSTENS
BOGT. SØNDERBORG